Het Werkt! in Weststellingwerf
Beleidsnotitie Economie

gemeente Weststellingwerf

Februari 2025

Voorwoord

Beste lezer,

Met gepaste trots leg ik de nieuwe Beleidsnotitie Economie voor de gemeente Weststellingwerf aan u voor.

Onze gemeente bruist van ondernemerschap en initiatieven. Ondernemers vormen het fundament van onze lokale economie; zij zorgen voor werkgelegenheid, versterken het maatschappelijke netwerk en dragen bij aan een levendige gemeenschap.

Iedere dag weer zie ik fantastische ontwikkelingen, van kleinschalig vakmanschap tot grotere ondernemingen die ook over de gemeentegrenzen heen hun markten verkennen.

De gemeente Weststellingwerf zet zich in voor een economisch klimaat waarin ondernemerschap kan bloeien. We geloven dat samenwerking tussen ondernemers onderling, maar ook tussen ondernemers en de gemeente, essentieel is voor het benutten van de economische kansen die de toekomst ons biedt.

Ons motto daarbij is: (gewoon) doen!

Praktisch zaken samen oppakken, maar wel met ambitie. Innovatie en internationaal ondernemerschap bieden de bedrijven in onze gemeente fantastische kansen om toekomstbestendig te worden. Weststellingwerf is niet alleen een uitstekende plek om te ondernemen, maar ook een aantrekkelijke gemeente om te wonen, te werken en te bezoeken. Met onze prachtige natuur, rijke cultuur en gastvrijheid, is Weststellingwerf een plek waar zowel inwoners als bezoekers zich thuis voelen.

We streven ernaar om deze kwaliteiten verder uit te bouwen, zodat we ook in de toekomst aantrekkelijk blijven voor toeristen en nieuwe inwoners.

Deze beleidsnotitie beschrijft onze ambities en concrete plannen om de economie van Weststellingwerf te versterken en toekomstbestendig te maken. Samen willen we Weststellingwerf verder ontwikkelen tot een dynamische, bloeiende gemeente met een duurzame en innovatieve economie.

We laten zien dat Het Werkt! in Weststellingwerf.

Roelof Theun Hoen
Wethouder Economie

Inhoudsopgave

	Voorwoord	2
	Inhoudsopgave	3
1	**Inleiding**	4
	1.1 Aanleiding	4
	1.2 Over Weststellingwerf	4
	1.3 Leeswijzer	5
2	**2 | De staat van de economie**	6
	2.1 Hoe staat de gemeente ervoor?	6
	2.2 Trends en ontwikkelingen: wat komt er op ons af?	8
	2.3 SWOT-analyse	9
3	**3 | Visie**	10
	3.1 Een aantrekkelijke gemeente om in te wonen, werken en te verblijven	10
	3.2 Een sterk en toekomstbestendig MKB	10
	3.3 Een echte doenersmentaliteit	11
4	**4 | Actieagenda: wat gaan we nu doen?**	12
	4.1 Verbinden	12
	4.2 Versterken	13
	4.3 Doen	15
	Bijlage I	16

1 | Inleiding

Voor u ligt de Beleidsnotitie Economie van de gemeente Weststellingwerf.

In deze notitie beschrijven we hoe de economie in de gemeente er voor staat, wat de grote opgaven voor onze economie zijn en hoe we daar als gemeente op in willen spelen.

1.1 Aanleiding
Onze ondernemers zijn de basis van onze lokale economie. We zijn trots op de ontwikkelingen die de afgelopen periode zijn doorgemaakt rondom 'Ondernemend Weststellingwerf'.

Hiermee is gebouwd aan een mooie basis voor een gemeente brede en georganiseerde samenwerking tussen ondernemers. Met ons economisch beleid willen we hieraan ondersteunend zijn.

Voor de totstandkoming van deze beleidsnotitie hebben we dan ook regelmatig afstemming gehad met een begeleidingsgroep vanuit Ondernemend Weststellingwerf. We zijn deze ondernemers zeer dankbaar voor hun waardevolle inbreng en we kijken er naar uit om de komende jaren samen ons economisch beleid uit te voeren.

We hebben als gemeente de afgelopen periode hard gewerkt aan ons accountmanagement. We hebben ons accountteam met 1 fte uitgebreid, de contacten met ondernemers en ons netwerk verder uitgebouwd. Daarnaast investeren we stevig in de ontwikkeling van onze winkelcentra en in toerisme en recreatie.

Met deze beleidsnotitie zetten we een volgende stap. We stellen onze ambities en uitgangspunten vast en zetten gericht in op het realiseren van onze opgaven.

Uiteraard hebben we als gemeente een bescheiden rol als het gaat om het beïnvloeden van de economie en zijn de middelen die we beschikbaar hebben beperkt.

We zetten daarom vooral in op het verbinden van partijen en versterken van bestaande initiatieven en maken daarbij gebruik van de doenersmentaliteit die volop in de gemeente aanwezig is.

1.2 Over Weststellingwerf
De gemeente Weststellingwerf ligt centraal op de as tussen Leeuwarden en Zwolle. De gemeente hoort geografisch bij de provincie Fryslân, maar door de ligging op de grens met Overijssel ligt samenwerking met buurgemeenten als Steenwijkerland en Westerveld en kennisinstellingen in Zwolle ook voor de hand.

Weststellingwerf is een landelijke en rustige gemeente waar het goed wonen is in de nabijheid van natuur en voorzieningen. Wolvega en Noordwolde zijn de hoofdkernen van de gemeente, omringd door aantrekkelijke kleine kernen en natuurgebieden.

De gemeente heeft een rijke geschiedenis en een kenmerkende cultuur. De nadruk op autonomie en zelfbeheer binnen de gemeenschap heeft geleid tot een traditie van onafhankelijkheid, resulterend in een cultuur van autonomie en zelfbeschikking.

Door de eeuwen heen toonde de gemeente een rebelse aard. De onafhankelijke en soms opstandige geest heeft de gemeenschap gevormd tot een plek waar lokale tradities en zelfbestuur hoog in het vaandel staan.

Inwoners ontwikkelden het vermogen om gelegenheidscoalities te smeden. Wanneer nodig, hebben de inwoners van Weststellingwerf laten zien flexibel samen te werken om gemeenschappelijke doelen te bereiken. De nadruk op eigen kracht en zelfredzaamheid is een centrale waarde in Weststellingwerf.

Deze waarden hebben de inwoners in staat gesteld om hun eigen lot te bepalen en een sterke, onafhankelijke gemeenschap te creëren die trots is op haar erfgoed en tradities.

Dit zien we terug in de manier waarop partijen zichzelf nu organiseren. Wat ons betreft is dit de basis waarop we ons economisch beleid uitvoeren: we kijken over de grens van de eigen gemeente en provincie. En smeden vervolgens vanuit onze eigen kracht de samenwerking om de uitdagingen het hoofd te bieden.

1.3 Leeswijzer
Deze beleidsnotitie is als volgt opgebouwd:

In *hoofdstuk 2* beschrijven we de stand van de economie in onze gemeente en de trends en ontwikkelingen waar we mee te maken hebben.

In *hoofdstuk 3* beschrijven we onze visie: wat voor economie willen we realiseren en hoe vertalen we dat naar doelstellingen voor de gemeente?

Hoofdstuk 4 is ons actieprogramma, hierin beschrijven we wat we de komende jaren gaan doen.

2 | De staat van de economie

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de economie in de gemeente ervoor staat en welke trends en ontwikkelingen er op ons af komen. We sluiten af met een analyse van de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen voor de gemeente.

2.1 Hoe staat de gemeente ervoor?

Om te weten wat de economische opgaven zijn, brengen we eerst in kaart hoe de brede welvaart, demografie, arbeidsmarkt en economie in de gemeente er voor staan. We hebben dit uitgebreid gedaan in de 'Economische Foto gemeente Weststellingwerf'. Dit document hebben we toegevoegd als bijlage I bij deze beleidsnotitie. In deze paragraaf geven we hiervan een samenvatting.

<u>De brede welvaart in Weststellingwerf is gemiddeld</u>

Groei in een regio meten we niet meer alleen maar af aan de economische groei (verdienvermogen en banen) en materiële welvaart. We kijken tegenwoordig naar de ontwikkeling van verschillende aspecten in een regio die het leven de moeite waard maken: brede welvaart.

Brede welvaart gaat over de kwaliteit van het leven. Hierin zijn niet alleen welvaartsaspecten zoals inkomen en vermogen van belang, maar ook welzijnsaspecten, zoals gezondheid, werk en vrije tijd, zorg, kwaliteit van de natuur en leefomgeving en de waardering van het eigen leven.

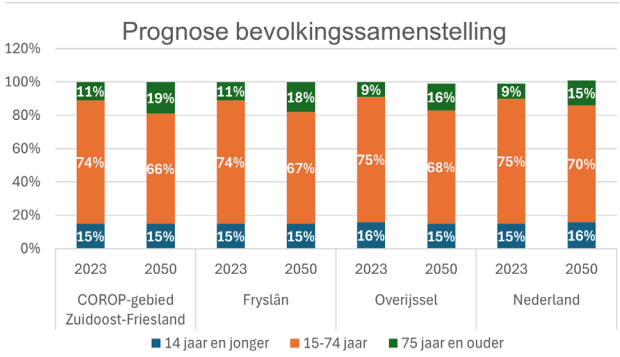
De regio Zuidoost Friesland kent een relatief hoge brede welvaart. Als we inzoomen op de gemeente Weststellingwerf dan ligt de ervaren brede welvaart rond het landelijk gemiddelde.

Welvaartverhogende factoren voor onze gemeente zijn onder andere welzijn, samenleving, veiligheid en milieu/natuur. Welvaartverlagende factoren zijn de gemiddelde afstand tot voorzieningen, materiële welvaart (besteedbaar inkomen en arbeidsparticipatie), gezondheid en het vertrouwen in instanties.

<u>De bevolking gaat tot 2035 groeien, maar vergrijst sterk</u>

Weststellingwerf kent in 2025 ongeveer 26.500 inwoners. De bevolking groeit sinds 2014 ieder jaar. Deze groei komt niet uit het geboortesaldo (dat is ieder jaar negatief), maar wordt veroorzaakt door de binnenlandse en buitenlandse migratie.

In alle leeftijdscategorieen is het verhuissaldo positief (er vestigen meer personen dan er vertrekken), met uitzondering van de categorie 15-25 jarigen. De bevolking gaat tot 2050 nog licht groeien ten opzichte van 2024, maar vergrijst sterk. De potentiele beroepsbevolking in Zuidoost Friesland zal sterk afnemen en het aantal (en aandeel) ouderen neemt flink toe.

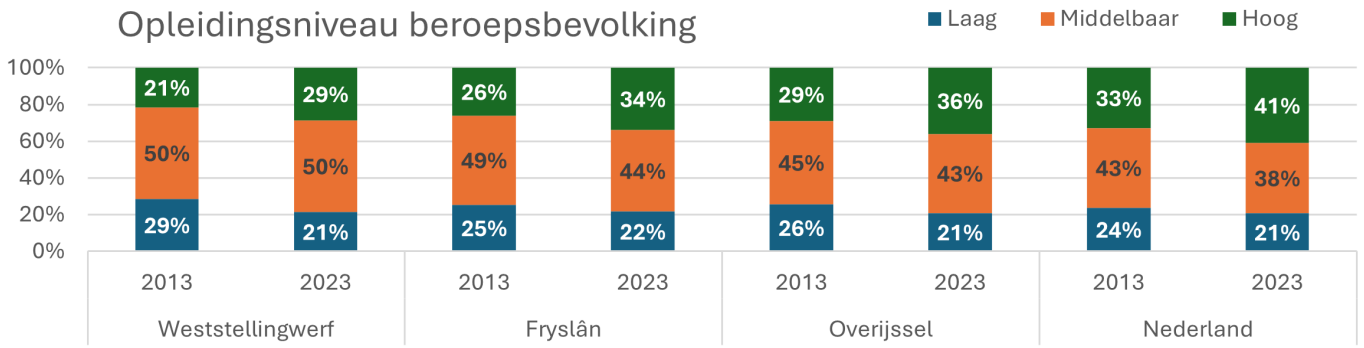
Bron: ABF Research - Primos prognose

Weststellingwerf is een woongemeente

Tweederde van de werknemers die in Weststellingwerf wonen, werkt buiten de gemeentegrenzen. Iedere ochtend komen ca. 3600 werknemers de gemeente binnen om te werken (inkomende pendel).

Bron: CBS

Bron: CBS, 2024

Deze werknemers komen vooral uit Steenwijkerland of uit de Friese gemeenten. De 7900 werknemers die buiten de gemeente werken (uitgaande pendel), gaan voor 45% naar andere Friese gemeenten, 20% naar Overijssel en 15% naar Drenthe.

De gemeente kent dus een sterke verankering in de regio. De overige 20% werkt verspreid over Nederland (Flevoland: 6%, Noord-Holland: 4%, Groningen; Gelderland; Utrecht: 3%; Zuid-Holland; Noord-Brabant: 1%).

De beroepsbevolking bestaat grotendeels uit praktisch vakmanschap

Weststellingwerf kent naar verhouding minder hoogopgeleiden en meer middelbaar opgeleiden dan Nederland. Het aandeel hoogopgeleiden in de gemeente ligt ook lager dan in Fryslân en Overijssel. In alle gebieden is het aandeel hoogopgeleiden de afgelopen jaren gestegen en is het aandeel laag-opgeleiden gedaald.

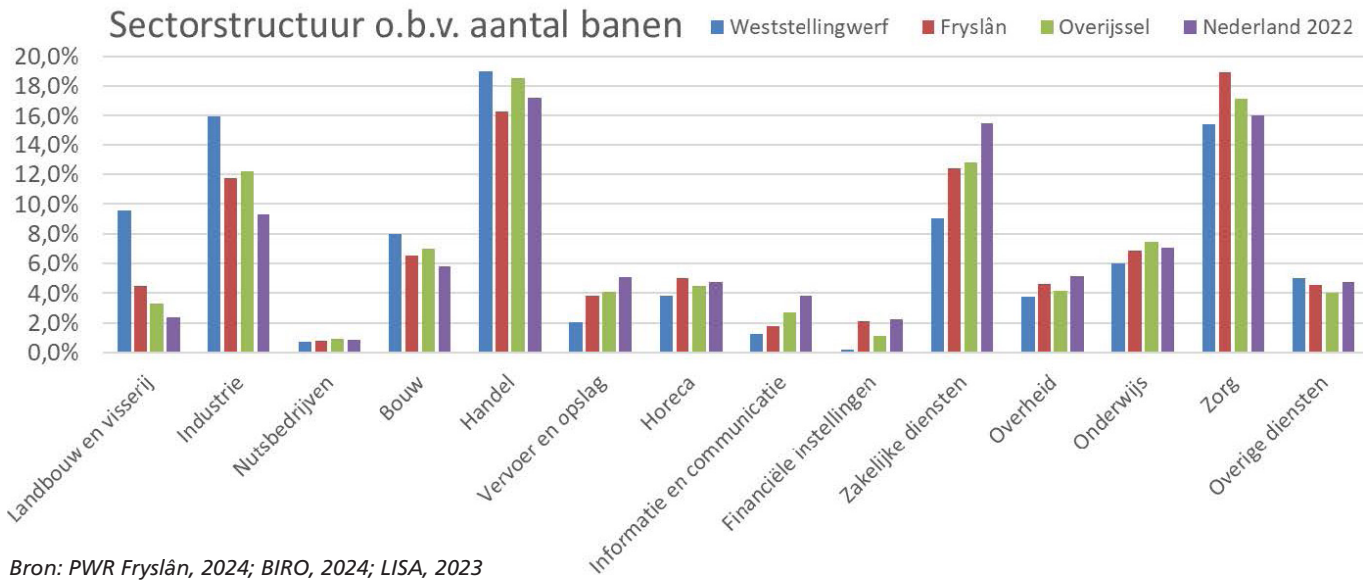
Alleen in Weststellingwerf is het aandeel middelbaar-opgeleiden gelijk gebleven.

Verder valt op dat het aandeel laagopgeleiden in Weststellingwerf in 10 jaar sneller gedaald is dan in de overige regio's. Het aandeel mensen zonder startkwalificatie is in 2023 gelijk aan het landelijk gemiddeld van 21%.

Landbouw, industrie en bouw zijn over-vertegenwoordigd

In 2023 waren er ruim 10.000 banen in Weststellingwerf. Dit zijn relatief weinig banen per inwoner. In de sectoren landbouw, industrie, bouw, handel en diensten zitten relatief meer banen dan gemiddeld in Nederland en Fryslân.

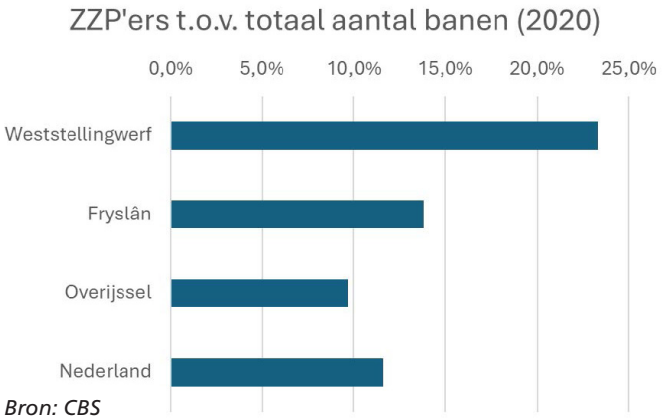
Het aandeel banen in de sector Recreatie en Toerisme is relatief klein. Met uitzondering van de bouw voegen banen in alle sectoren gemiddeld minder waarde toe aan de economie dan gemiddeld in Nederland.

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA, 2023

Relatief veel ZZP'ers en familiebedrijven
Er zijn in Weststellingwerf 3.080 vestigingen. Dit aantal groeit elk jaar, maar de gemiddelde omvang van de vestigingen neemt af.

Weststellingwerf kent in verhouding tot andere regio's een groot aandeel ZZP'ers. De volledige handhaving op schijnzelfstandigheid zal in de gemeente daardoor wellicht meer spelen dan in andere gemeentes.

Bron: CBS

2.2 Trends en ontwikkelingen: wat komt er op ons af?
Grote maatschappelijke opgaven hebben een sterke invloed op onze economie. Hieronder schetsen we de belangrijkste trends en ontwikkelingen waar we mee te maken hebben. Ondernemers moeten op deze ontwikkelingen inspelen en zijn onze belangrijkste spelers om oplossingen te vinden voor de grote vraagstukken. Deze vraagstukken spelen mondiaal, of het een kans of een bedreiging is hangt af van de manier waarop we er mee omgaan.

Krimpende arbeidsmarkt en vergrijzende bevolkingssamenstelling leiden tot arbeidskrapte
- *Vergrijzing:* de toename van het aantal ouderen leidt tot een grotere druk op pensioenstelsels, gezondheidszorg en mantelzorg.
- *Bevolkingskrimp:* in bepaalde regio's neemt de bevolking af, wat leidt tot uitdagingen voor economische groei en beschikbaarheid van arbeid.
- *Oplossingen:* bevorderen van arbeidsparticipatie, automatisering en robotisering, en stimuleren van migratie om tekorten op te vangen.

Grondstoffen: uitputting en transitie naar circulaire economie
- *Uitputting van grondstoffen:* voorraden van natuurlijke hulpbronnen zoals metalen en zeldzame aardmetalen raken uitgeput.
- *Circulaire economie:* hergebruik en recycling van materialen om afhankelijkheid van nieuwe grondstoffen te verminderen.
- *Oplossingen:* nieuwe oplossingen om materialen her te gebruiken en slimmer te ontwerpen en regelgeving om circulariteit te bevorderen.

Brandstoffen: transitie van fossiele naar duurzame energie
- *Fossiele brandstoffen:*
  Afnemende voorraden en milieuschade door gebruik van olie, gas en kolen.
- *Duurzame energie:*
  Opkomst van hernieuwbare energiebronnen, zoals zonne- en windenergie en groen gas.
- *Oplossingen:*
  Investeringen in infrastructuur voor duurzame energie, groene energieprojecten, en vermindering van CO2-uitstoot.

Digitale transitite
- *Technologische innovaties:*
  Opkomst van kunstmatige intelligentie, big data, en Internet of Things (IoT).
- *Impact op de arbeidsmarkt:*
  Automatisering van routinetaken, nieuwe beroepen en vaardigheden nodig in een digitale economie.
- *Oplossingen:*
  Onderwijs en bijscholing voor digitale vaardigheden, regelgeving voor data privacy en cybersecurity, en bevorderen van digitale inclusie.

Transitie van zorg naar duurzame gezondheid
- *Gezondheidssystemen:*
  Druk op zorgsystemen door vergrijzing en chronische ziektes.
- *Preventie en Gezondheidsbevordering:*
  Focus op preventie en gezonde leefstijlen om ziektelast te verminderen.
- *Oplossingen:*
  Investeringen in preventieve gezondheidszorg, technologie voor monitoring en zelfzorg, en integrale benadering van zorgverlening.

Transitie van de omgeving: herinrichting landelijk gebied
- *Landelijk gebied:*
  Veranderingen in landgebruik door bevolkingskrimp, landbouwpraktijken en natuurbehoud.
- *Duurzaamheid:*
  Herinrichting gericht op biodiversiteit, klimaatbestendigheid en duurzame landbouw.
- *Oplossingen:*
  Landschapsherstelprojecten, ondersteuning voor duurzame landbouwpraktijken, en beleidsmaatregelen voor ruimtelijke ordening.

Deze trends en ontwikkelingen zijn universeel, ze zijn voor iedere gemeente nagenoeg gelijk.

Hoe ze uitpakken en of ze een kans of juist een bedreiging zijn hangt af van de kenmerken van het gebied en de gemeente en de manier waarop er op wordt ingespeeld. In de SWOT analyse hieronder komen ze terug in de context van onze gemeente.

2.3 SWOT-analyse
Wanneer we de stand van de economie en de trends en ontwikkelingen tegen elkaar afzetten komen we tot de volgende sterkte-zwakte analyse:

Sterkten
- De gemeente is aantrekkelijk (hoge omgevingskwaliteit) en heeft een hoge ervaren veiligheid.
- Weststellingwerf is een echte MKB-gemeente, met een bovengemiddeld aandeel familiebedrijven, die drijft op vakmensen.
- In de bouw, landbouw en industrie zitten beeldbepalende bedrijven die in deze gemeente voor relatief veel werkgelegenheid zorgen.
- Ondernemers vanuit de hele gemeente werken samen in Ondernemend Weststellingwerf.

Zwakten
- De gemeente heeft een bovengemiddeld aandeel ZZP. Dit is een hele brede groep. Voor sommige delen van deze groep geldt dat deze kwetsbaar is, omdat deze groep niet altijd voorziet in de eigen pensioenen en verzekeringen. Daarnaast zijn ZZP'ers en MKB-bedrijven minder snel geneigd om te innoveren of te exporteren en voorzien ze weinig tot niet in werkgelegenheid.
- De toegevoegde waarde per baan in de gemeente Weststellingwerf is relatief laag. Dit hangt samen met de sectorstructuur, het opleidingsniveau en met het grote aandeel ZZP.
- De ervaren gezondheid in de gemeente is relatief laag.
- Gelet op de hoge omgevingskwaliteit zou je een sterkere vertegenwoordiging van de recreatie en toerisme sector verwachten.
- Binnen de gemeente is geen hoger onderwijs te volgen, waardoor jongeren wegtrekken.

Kansen
- De omgevingskwaliteit en de gunstige ligging maken van Weststellingwerf een aantrekkelijke woongemeente. Dit biedt kansen voor woningbouw. Dat zou op zijn beurt weer tot kansen kunnen leiden voor de bouwsector.
- De transitie naar een circulaire economie en de grondstoffenschaarste dagen de bouw uit om andere grondstoffen te gebruiken. In combinatie met de relatief grote landbouwsector en het feit dat de landbouw de komende jaren op zoek moet naar nieuwe verdienmodellen biedt kansen voor samenwerking in deze keten.
- De landbouwtransitie vraagt om nieuwe verdienmodellen voor de sector en een visie op het gebruik van de ruimte.
- Er liggen groeikansen voor de sector recreatie en toerisme, bijvoorbeeld vanwege de natuur, rust en ruimte, de aansluiting met de Koloniën van Weldadigheid en Nationaal Park Weerribben-Wieden.
- De roep om vakmensen wordt de laatste jaren steeds groter, in alle sectoren zijn ze nodig om de transities door te maken.

Bedreigingen
- De overbelasting van het elektriciteitsnet maakt het moeilijker voor nieuwe bedrijven om zich te vestigen of voor bestaande bedrijven om te verduurzamen.
- Net als in de rest van Nederland lopen bedrijven in de gemeente aan tegen de krimpende en vergrijzende arbeidsmarkt. Het tekort aan personeel zal in alle sectoren een rem op de groei betekenen. De digitale transitie biedt hier kansen om arbeid op een andere manier in te vullen.
- Specifiek in de sectoren ICT en Techniek wordt al een tekort aan personeel en een mismatch tussen vraag en aanbod gesignaleerd. Voor sectoren als de bouw en de industrie betekent dit een groot tekort.
- Ook in de sector Zorg en Welzijn zijn de tekorten groot. In de transitie naar duurzame gezondheid, met een toenemende zorgvraag en een vergrijzende bevolking is dit een bedreiging.
- De hierboven beschreven schaalverkleining (veel ZZP) is een bedreiging, omdat deze bedrijven over het algemeen niet bijdragen aan de maatschappelijke opgaven en het verdienvermogen.
- De landbouwsector is relatief groot en staat onder druk. Door de derogatie, stikstofopgaven en opgaven op het gebied van natuur, water en bodem zal de sector op de korte termijn moeten veranderen.
- Door de economische groei en de groei van de bevolking loopt de beschikbaarheid van grondstoffen wereldwijd tegen de grenzen aan. Zeker voor de sectoren industrie en bouw is dit een bedreiging en is de noodzaak van de transitie naar een circulaire economie zeer actueel.

3 | Visie

In dit hoofdstuk beschrijven we onze visie op de economie in de gemeente: wat voor economie zien we in de toekomst voor ons?

Dit is een brede visie die we gezamenlijk met alle partijen (binnen en buiten de gemeente) willen realiseren. Een aantrekkelijke gemeente om in te wonen, te werken en te verblijven, met een sterk en toekomstbestendig MKB en een echte doeners mentaliteit.

3.1 Een aantrekkelijke gemeente om in te wonen, te werken en te verblijven
Weststellingwerf kent veel rust, ruimte en natuur. Belangrijke onderdelen die ons een aantrekkelijke woongemeente maken. In de groei van onze gemeente bouwen we verder op de kwaliteiten die we al hebben.

In onze Omgevingsvisie (die we in 2026 actualiseren), onze Woonvisie en de Woonzorgvisie hebben we beschreven hoe we de kwaliteiten van de gemeente willen behouden en hoe we ruimte willen geven aan nieuwe ontwikkelingen.

Bereikbaarheid en de nabije beschikbaarheid van voorzieningen zien we ook als een belangrijk onderdeel van een aantrekkelijke woongemeente. Voorzieningen spelen een belangrijke rol bij het behoud van sociale samenhang en leefbaarheid in de dorpen. De bereikbaarheid van voorzieningen speelt een rol in het gemeentelijk Verkeer- en vervoersplan.

In onze detailhandelvisie hebben we opgeschreven dat we het belangrijk vinden dat het aanbod van retail en horeca in onze centra aantrekkelijk blijft. Groei zien we hierbij graag in onderscheidend aanbod, niet door méér van al bestaande aanbod.

Naast een aantrekkelijke gemeente om te wonen willen we onze gemeente nog aantrekkelijker maken voor bezoekers. Onze Recreatie en Toerisme sector kan de komende jaren in omvang en kracht toenemen. We denken hierbij bijvoorbeeld aan meer verblijfsaccomodaties. Daarnaast zien we ook een belangrijke rol voor ondernemers om samen te werken in het aantrekken van bezoekers, bijvoorbeeld door het organiseren van aantrekkelijke evenementen en het aanbieden van een gecombineerd aanbod van natuur, retail en horeca. We nemen dit mee in onze visie Recreatie en Toerisme (die we in 2026 actualiseren)

3.2 Een sterk en toekomstigbestendig MKB
We vinden het belangrijk dat iedereen in onze gemeente in staat is zichzelf te redden en te werken. Want een baan zien we als meer dan een inkomen. Iedereen moet in staat zijn te leren en samen te werken met collega's. Door te werken draag je bij aan de maatschappij en ontwikkel je jezelf.

Om passende banen te realiseren is het belangrijk dat bedrijven zich blijven ontwikkelen. Het MKB is de drijver van onze economie, nu en in de toekomst. We hebben in onze gemeente prachtige innovatieve bedrijven die we méér kunnen laten zien.

Het MKB is toekomstbestendig en draagt bij aan de grote maatschappelijke transities. Ondernemers weten elkaar en de gemeente goed te vinden.

De zelfstandigen in onze gemeenten zijn voorbereid op de toekomst en er is ruimte om te innoveren, innovaties toe te passen en om internationaal te ondernemen.

In onze sterke sectoren: industrie, bouw, landbouw en recreatie en toerisme zitten toekomst-bestendige bedrijven die talent en bezoekers van buiten de gemeente aantrekken.

De landbouwsector slaagt er de komende jaren in om de transitie door te maken en nieuwe, duurzame, verdienmodellen te realiseren.

De arbeidsmarkt van de toekomst is wendbaar en weerbaar en er wordt optimaal gebruik gemaakt van alle beschikbare capaciteit, inclusief mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Onderwijs en bedrijfsleven weten elkaar structureel te vinden als het gaat om het opleiden van talent en werken georganiseerd samen. Ze werken gezamenlijk aan projecten om leerlingen in alle leeftijden te stimu-leren bij de keuze voor het vervolgonderwijs en om ze te laten zien wat voor mooie kansen bedrijven in Weststellingwerf bieden.

Bedrijven in de gemeente investeren in ‘Leven Lang Ontwikkelen’ om voldoende beschikbaarheid te hebben van personeel.

3.3 Een echte doenersmentaliteit
In Weststellingwerf zijn we praktisch aangelegd: niet te lang praten, gewoon dingen doen en regelen met elkaar. Inwoners van Weststellingwerf pakken zaken op hun eigen manier aan en hebben daar de ruimte voor.

Vakmanschap hebben we hoog in het vaandel. We staan bekend om onze kwaliteit en geven dit graag door aan nieuwe generaties ondernemers en werknemers. Deze kleinschaligheid en korte lijnen zien we als een belangrijke waarde, die we willen behouden in onze groei.

Dit onderscheidt ons namelijk van andere gemeenten. We kennen een sterke lokale binding en faciliteren ondernemers waar mogelijk in hun ontwikkeling.

4 | Actieagenda: wat gaan we doen?

Onze toekomstvisie uit hoofdstuk 3 zien we als een brede opgave voor alle partijen in de gemeente. Een stip op de horizon.

In dit hoofdstuk vertalen we deze visie naar concrete doelstellingen en acties voor de gemeente.

Strategie
Ondernemers kunnen onderling veel van elkaar leren. Daarnaast zijn er in Fryslân en Overijssel veel partijen beschikbaar die ondernemers ondersteunen in hun ambities. Dit hoeven we allemaal niet zelf te organiseren. We zetten daarom vooral in op het ophalen van de vraag bij ondernemers en het verbinden van ondernemers aan elkaar en aan partijen die hen verder kunnen helpen.

Het maken van verbindingen en het stimuleren van samenwerkingen is de rode draad door onze Actieagenda. We doen dat langs drie actielijnen waar we met onze partners aan willen werken.

1. Verbinden:
   In de actielijn 'Verbinden' zorgen we voor de samenwerking met en tussen ondernemers in onze gemeente.
2. Versterken:
   In de actielijn 'Versterken' richten we ons op de ontwikkeling van het MKB en de arbeidsmarkt in de gemeente.
3. Doen:
   In de actielijn 'Doen' vertalen we de 'doeners' mentaliteit van onze gemeente naar onze eigen activiteiten.

Hierna beschrijven we per actielijn welke uitdagingen er zijn en welke acties we de komende jaren ondernemen.

4.1 Verbinden

Wat zijn onze uitdagingen?
We vinden het belangrijk dat ondernemers in onze gemeente optimaal kunnen ondernemen, groeien en samenwerken. We investeren in aantrekkelijke en vooral toekomstbestendige centrumgebieden waar iedereen van profiteert. En waar de consument, onze eigen inwoners en bezoekers graag willen zijn, verblijven en (terug) komen.

We willen dat ondernemers samen blijven zorgen voor aantrekkelijke marketing, evenementen en andere initiatieven om bezoekers naar de winkelkernen te krijgen en ze daar te houden. Het Koopstromenonderzoek Fryslân uit 2024 laat zien dat onze gemeente relatief veel bezoekers kent die 'doelgericht' een bezoek brengen aan onze gemeente. Home Center is voor die groep een belangrijke trekpleister. Het is de uitdaging deze bezoeker naar het centrum te trekken en daar vast te houden voor een combinatie van winkelen en horeca.

We zijn blij met de ambitie en de stappen die Ondernemend Weststellingwerf de afgelopen periode heeft laten zien.

Ondernemend Weststellingwerf is daarmee onze primaire gesprekspartner geworden om het brede MKB te bereiken. De samenwerking met Ondernemend Weststellingwerf willen we duurzaam inrichten.

Wat gaan we doen?

Samenwerken Ondernemend Weststellingwerf
We werken in de uitvoering van onze activiteiten waar mogelijk samen met Ondernemend Weststellingwerf. Dit is voor ons een belangrijke partner waarmee we goed in beeld kunnen krijgen wat er onder de ondernemers in onze gemeente speelt. We onderhouden contact met de werkgroepen waarin Ondernemend Weststellingwerf werkt: netwerken, belangenbehartiging, economisch aanjagen en Regiomarketing en pakken waar mogelijk zaken samen op.

Realisatie Ondernemershuis
Met de realisatie van het Ondernemershuis zetten we de volgende stap in de verbetering van onze ondernemersdienstverlening.

In het Ondernemershuis verzamelen we alle op ondernemers gerichte initiatieven en zorgen we ervoor dat ondernemers laagdrempelig met hun vragen bij de gemeente kunnen komen en verder worden geholpen.

We zien het Ondernemershuis als een groeimodel. We zetten het in eerste instantie tijdelijk op, zoveel mogelijk binnen bestaande middelen en in afstemming met ondernemers en Ondernemend Weststellingwerf. In bijlage 2 hebben we verder uitgewerkt hoe we de ontwikkeling van het Ondernemershuis zien.

We sluiten hierbij zoveel mogelijk aan bij de visie Dienstverlening die we in voorbereiding hebben.

Vereenvoudiging financiële stromen
Op dit moment investeren we op verschillende manieren in de samenwerking met en tussen ondernemers in onze gemeente. Door de samenwerking in Ondernemend Weststellingwerf en met de komst van het Ondernemershuis ligt er een aanleiding om deze financiële stromen zoveel mogelijk te vereenvoudigen om deze middelen ook zo effectief en efficiënt mogelijk in te zetten. Daarnaast verkennen we de mogelijke invoering van reclamebelasting in Noordwolde ten behoeve van het Ondernemersfonds.

4.2 Versterken
Wat zijn onze uitdagingen?
Ondernemers zorgen voor werk en zijn een drijvende kracht achter de leefbaarheid in onze gemeente. Weststellingwerf is een ondernemende gemeente met vakmensen en mooie MKB bedrijven. Een bloeiend ondernemersklimaat is essentieel voor onze welvaart en ons welzijn.

Ondernemerschap en innovatie zijn noodzakelijk om onze bedrijven concurrerend te houden en verder uit te bouwen. De krapte op de arbeidsmarkt, de stijgende energieprijzen en de inflatie hebben een groot effect op de ondernemers. Ook andere effecten zoals het tekort aan grondstoffen en de digitalisering stellen ondernemers voor uitdagingen.

Voor ondernemers is het essentieel om wendbaar en weerbaar te zijn. Daarnaast zien we kansen in het internationaal zichtbaar maken van mooie bedrijven uit onze gemeente.

De meeste zelfstandige ondernemers (ZZP) groeien niet door tot werkgever en ca de helft bestaat na vijf jaar niet meer. Nieuwe economische modellen, maatschappelijk opgaven, technologische ontwikkelingen en mondialisering vragen steeds meer van ondernemingen. Wie daar goed mee omgaat en op de kansen inspeelt vergroot de kans om economisch relevant te blijven. Het is daarmee van groot belang om start-ups en scale ups in onze gemeente goed te ondersteunen.

Veel jongeren verlaten onze gemeente, veelal voor studie en/of werk. Tegelijk vergrijst en krimpt de beroepsbevolking. Er is sprake van een groeiende mismatch op de arbeidsmarkt en een groot tekort aan met name personeel met een technische of ICT-achtergrond. Tegelijkertijd worden er nog veel mensen opgeleid voor banen die op de langere termijn onder druk staan door automatisering en robotisering.

Voor goed gekwalificeerd personeel is het van belang dat ondernemers en onderwijsinstellingen elkaar goed kunnen vinden. Dit geldt al vanaf de basisschool en de middelbare school, om leerlingen enthousiast te maken voor keuze richtingen en om ze te laten zien wat voor mooie bedrijven we in de gemeente te bieden hebben.

Daarnaast is het belangrijk dat bedrijven richting onderwijsinstellingen goed kunnen aangeven wat voor kennis en vaardigheden zij vragen van hun toekomstig personeel. Dit geldt niet alleen voor jongeren, ook medewerkers moeten blijven leren en ontwikkelen om klaar te zijn voor de arbeidsmarkt van de toekomst: Leven Lang Ontwikkelen.

De rol van de gemeente in het arbeidsmarkt vraagstuk is klein. Vanuit het perspectief van de werknemers helpen we vanuit het sociaal domein mensen richting werk. In het kader van onze economische ambities is met name de beschikbaarheid van een passende arbeidsmarkt belangrijk voor bedrijven om te kunnen blijven

groeien.
Wat gaan we doen?

Informatiebijeenkomsten met ondernemers
We zien onze toegevoegde waarde als gemeente vooral al informerend, agenderend en faciliterend. Over een aantal grote thema's organiseren we jaarlijks informatiebijeenkomsten waar we kennispartijen uit Fryslân en Overijssel uitnodigen om onze ondernemers te informeren en ze in contact te brengen met partijen die ze verder helpen. We gaan hierbij graag de samenwerking aan met Ondernemend Weststellingwerf. We denken bijvoorbeeld aan bijeenkomsten rondom de volgende onderwerpen:

- ✓ Aanpak schaalvergroting en ZZP
- ✓ Internationaal ondernemen
- ✓ Familiebedrijven
- ✓ Ontwikkelingen en kansen in de bouwsector

Industrie
De bedrijven in de sector industrie moeten zich volop voorbereiden voor de transitie naar een circulaire economie. Bedrijven moeten hiervoor samenwerken. In ketenprojecten kunnen bedrijven samen een product, proces, dienst of business-model meer circulair ontwerpen, produceren of organiseren. Hierdoor worden minder grondstoffen verbruikt en minder CO2 uitstoot. Het initiëren en begeleiden van dergelijke samenwerkingsprojecten vraagt tijd en kennis, waarvoor ook subsidiemogelijkheden zijn. In een informatiebijeenkomst en in onze reguliere bedrijfsbezoeken willen we bedrijven op de kansen en mogelijkheden wijzen.

Aanpak recreatie en toerisme
De toeristische sector biedt grote kansen om een belangrijke pijler te worden voor Weststellingwerf. We zien deze uitdaging breder dan alleen recreatie en toerisme; het draait om de vrijetijdseconomie in het algemeen. Retail en cultuur zijn namelijk ook veelbelovende trekpleisters voor onze gemeente.
Om deze kansen te verzilveren werken we met de gemeenten in Zuidoost Friesland (Opsterland, Ooststellingwerf, Heerenveen, Smallingerland) samen aan een Regionale Toeristische Ontwikkelstrategie. Toerisme is immers per definitie gemeente (maar ook provincie) overstijgend. Deze strategie is een stip op de horizon die de samenwerking tussen de gemeenten en het toeristische veld (inclusief samenwerkingen tussen agrarische en cultuursector) en inwoners organiseert.

Tegelijkertijd werken we aan onze eigen aanpak Toerisme, waarin we de karakteristieken en de geschiedenis van onze gemeente vertalen naar een aanpak voor de sector. We willen bezoekers de mogelijkheid geven om onze gemeente beter te ontdekken, bijvoorbeeld per fiets, wandelend of via het water, en richten we ons op het beter faciliteren van dagtoeristen. Daarop vooruitlopend hebben we het onder voorwaarden mogelijk gemaakt voor ondernemers om ook buiten het hoogseizoen gasten te ontvangen.

Aanpak landbouw
De landbouw is een belangrijke sector voor onze gemeente. De landbouwsector kent op dit moment grote uitdagingen. Boeren staan voor de opgave om de eigen bedrijfsvoering te verduurzamen en nieuwe verdienmodellen te onderzoeken. Vanuit onze eigen, beperkte, rol willen we boeren hierbij zo goed mogelijk ondersteunen. We trekken hierin samen op met de OWO- gemeenten en andere Friese gemeenten, Wetterskip en de provincie. We vinden het belangrijk om te weten wat er speelt onder boeren en waar mogelijk te zorgen voor verbinding en kennisdeling. Daar spelen we op in door de inzet van een verbinder op het thema landbouw (1 fte).

Arbeidsdeelname en participatie
In ons Beleidsplan Arbeidsdeelname en Participatie 2024-2026 hebben we beschreven hoe we vanuit het sociaal domein samen met werkgevers gaan werken aan passende betaalde en onbetaalde banen. Dit doen we samen met Fryslân Werkt!, een samenwerkingsverband van overheid, onderwijs, UWV, sociale ontwikkelbedrijven, sociale partners en SBB in Friesland. Het is de bedoeling dat per 1 januari 2026 alle werkenden en werkzoekenden met vragen over loopbaan, leven lang ontwikkelen of (ander) werk terecht kunnen bij een Regionaal Werkcentrum (werktitel) dat bestaat uit een netwerk van publieke en private partijen.

Met dit Regionaal Werkcentrum willen de Friese partijen de samenwerking versterken en versnippering in het aanbod aan werkgevers en werkzoekenden bij elkaar brengen. We spelen waar mogelijk in op de kansen die de ontwikkeling van een Regionaal Werkcentrum biedt.

Aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt
We inspireren ondernemers door ze goede voorbeelden te laten zien van bedrijven die samen optrekken met kennisinstellingen en brengen ze waar mogelijk in contact met bestaande talentprogramma's of opleidingsinitiatieven.

Onderwijs in de gemeente
We vinden het belangrijk dat onderwijs en arbeidsmarkt elkaar in onze gemeente tegen kunnen komen. Met onze ondernemers en de fysieke locatie in het Ondernemershuis maken we een propositie waarmee we onderwijsinstellingen gaan verleiden om in onze gemeente onderwijs te geven. We denken hierbij aan de sector Bouw (Firda) of Recreatie en Toerisme (NHL Stenden). Daarnaast zetten we in op de verbinding met het MBO en het middelbaar onderwijs in onze gemeente (Terra Wolvega, Linde College en samenwerkingen van deze scholen met Firda).

4.3 Doen

Wat zijn onze uitdagingen?

We zijn een gemeente van praktische doeners. Zo maken we laagdrempelig met elkaar veel mooie dingen mogelijk.

Als gemeente is dat ook de manier waarop we onze ondernemers willen ondersteunen. We vinden het daarbij belangrijk dat we ook goed zichtbaar maken wat we in onze gemeente allemaal hebben. Want al zijn we allemaal nuchter en praktisch: er gebeuren in deze gemeente prachtige dingen die we beter over het voetlicht mogen brengen: (gewoon) doen!

We willen een goede gesprekspartner zijn voor ondernemers. We willen bedrijven waar we kunnen ondersteunen om de volgende stap te zetten in hun onderneming in onze gemeente. We streven daarom naar een optimale ondernemersdienst-verlening en willen dat de gemeente bekend staat als MKB vriendelijke gemeente.

We hebben in onze gemeente niet veel ruimte meer om grote nieuwe vestigers te plaatsen. Om als gemeente concurrerend en vernieuwend te blijven is het echter wel zaak om bedrijfskavels uit te blijven geven om nieuwe bedrijven te blijven ontvangen en om bestaande bedrijven de ruimte te geven om te groeien. We bieden ruimte aan lokale en regionale bedrijven die zich in onze gemeente willen vestigen.

Wat gaan we doen?

<u>Doorontwikkelen Ondernemercoördinatie</u>

De afgelopen periode hebben we onze Ondernemerscoördinatoren op sterkte gebracht. We hebben een extra fte aangenomen en hebben geïnvesteerd in de contacten met onder-nemers en in het opbouwen van het netwerk.

De komende jaren willen we meer inzetten op het doelgerichter bezoeken van bedrijven. Daarnaast investeren we in de contacten buiten de gemeente.

Als we in staat willen zijn om onze ondernemers te verbinden aan de beschikbare kennis, moeten we het ecosysteem in de provincie Fryslân, maar ook in de provincie Overijssel leren kennen. We leggen daarom meer contacten met Innovatiepact Fryslân, Firda, NHL Stenden, Ynbusiness en met Kennispoort Regio Zwolle. Daarnaast verkennen we ook de kansen die internationale samenwerkingen bieden, we gebruiken hiervoor onze deelname aan het Europapact Fryslân.

<u>Ontwikkeling werklocaties</u>

In oktober 2021 is de marketingcampagne ‘Klaar voor de stap?’ gelanceerd. Deze campagne heeft tot doel om de verkoop van bedrijfskavels in Wolvega te stimuleren. We blijven via ‘Klaar voor de stap’ investeren in de marketing en communicatie van onze bedrijventerreinlocaties. We onderzoeken de locatieontwikkelingen voor Helomastate. We blijven het keurmerk Veilig Ondernemen Bedrijventerreinen ondersteunen.

<u>Inbreng andere beleidsterreinen</u>

We halen onze economische doelen alleen in samenwerking met andere domeinen. Denk aan vergunningen en toezicht, wonen, recreatie en toerisme, duurzaamheid, ruimtelijke ordening, sociaal beleid, mobiliteit, etc. Dit vraagt intensieve samenwerking en afstemming over de beleids-terreinen heen.

Bijlage I | Economische foto

Je vindt de ‘Economische foto’ op de volgende pagina.

Opdrachtgever:
Gemeente Weststellingwerf

Economische foto Gemeente Weststellingwerf

Brede welvaart, demografie, arbeidsmarkt en economie

Groningen, 22 april 2024

Voorwoord

Voorliggende analyse schetst een algemeen beeld van de economie van de gemeente Weststellingwerf. Er is gekeken naar demografische ontwikkelingen, de arbeidsmarkt, economische structuur en de brede welvaart. Waar mogelijk zijn ontwikkelingen weergegeven en vergeleken met de provincie Fryslân, de provincie Overijssel en het Nederlandse gemiddelde. De cijfers zijn (voornamelijk) gebaseerd op openbare rapporten en gegevensbronnen, in voetnoten is aangegeven welke bronnen zijn geraadpleegd.

De analyse biedt input voor beleidsontwikkeling en kan worden gebruikt als macromonitor van de gemeentelijke economie.

Auteur:
Marnix Bosma, KplusV

Inhoud

1. Brede welvaart 4
1.1 Totaalbeeld 4

2. Demografie 8
2.1 Bevolkingsontwikkeling 8

3. Arbeidsmarkt 12
3.1 Opleidingsniveau 12
3.2 Arbeidsparticipatie 13
3.3 Pendelcijfers 16
3.4 Arbeidsmarktspanning 18
3.5 Leegstand 20
3.6 Bedrijventerreinen 21

4. Economische ontwikkeling 22
4.1 BBP 22
4.2 Werkgelegenheid 24
4.3 Vestigingen 25
4.4 Export 26
4.5 Sectorstructuur 27
4.6 Verdieping kernsectoren 29

Bijlage 1: Scores BWI en per dimensie voor de veertig regio's 34

1. Brede welvaart

Welvaart van inwoners wordt vaak gelijkgeschakeld met materiele welvaart en gekoppeld aan economische groei met als belangrijke indicator het bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de bevolking. Economische groei is echter niet het enige dat de welvaart van Nederlanders in brede zin bepaalt. Ook aspecten als gezondheid, inkomen, onderwijs, veiligheid, milieu en geluk zijn hierbij van belang. Eigenlijk alles wat het leven de moeite waard maakt. Het begrip Brede Welvaart omvat zowel economische als niet-economische indicatoren om het welvaartsniveau in een regio tot uitdrukking te brengen. Voor het inzichtelijk maken van de brede welvaart in Weststellingwerf, zijn onderstaande bronnen geraadpleegd:

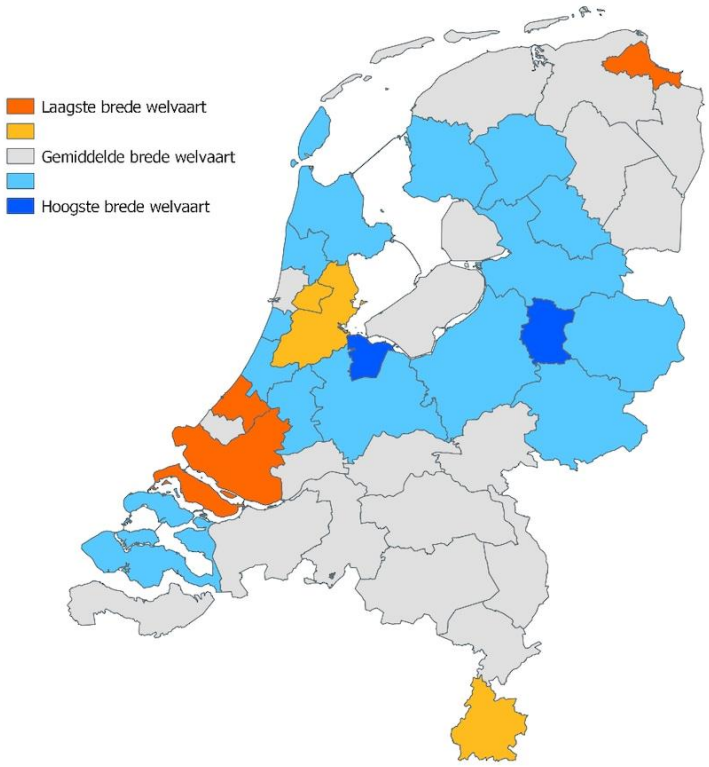
- Universiteit Utrecht en de Rabobank hebben in 2016 de Brede Welvaartsindex (BWI) ontwikkeld, die alle aspecten die van belang zijn voor het menselijk welbevinden meet langs elf dimensies. Deze data wordt verzameld op COROP-niveau. In 2023 is een actualisatie uitgevoerd.
- Het CBS meet de regionale brede welvaart door middel van verschillende indicatoren. Deze data is overwegend beschikbaar op gemeenteniveau. De score van Weststellingwerf op verschillende indicatoren is vergeleken met die van Fryslân, Overijssel en Nederland. We hebben geïnventariseerd of de gemeente hoger of lager scoort dan het landelijk gemiddelde en of dit voor de gemeente juist brede welvaart verhogend of verlagend werkt.

1.1 Totaalbeeld

De brede welvaart in Zuidoost-Friesland is relatief hoog

De brede welvaart in Zuidoost-Friesland is relatief hoog (figuur 1). Dit blijkt uit onderzoek van de Rabobank en de Universiteit Utrecht. In 2021 was de gewogen Brede Welvaarts-index van corop-regio Zuidoost-Friesland, waar Weststellingwerf samen met de gemeenten Heerenveen, Ooststellingwerf, Opsterland en Smallingerland onderdeel van uitmaakt, goed voor een (gedeelde) vierde plaats op de Nederlandse ranglijst. In bijlage 1 is het overzicht opgenomen van de scores van alle veertig corop-regio's en de elf onderliggende indicatoren (subjectief welzijn, veiligheid, persoonlijke ontwikkeling, huisvesting, milieu, gezondheid, inkomen, baanzekerheid, werk-privébalans, sociale contacten en maatschappelijke betrokkenheid). Hieruit blijkt dat Zuidoost-Friesland op acht van de elf indicatoren beter scoort dan gemiddeld in Nederland. Met name op het gebied van veiligheid en milieu scoort de regio hoog. De drie indicatoren waar de regio naar verhouding minder goed op scoort dan gemiddeld in Nederland zijn persoonlijke ontwikkeling, inkomen en sociale contacten.

Figuur 1: Brede-Welvaartsindex per corop-regio, 2021

Bron: Raboresearch, Universiteit Utrecht, 2023

De brede welvaart in Weststellingwerf is gemiddeld

Het CBS brengt met de regionale bredewelvaartsmonitor de ontwikkeling van de brede welvaart op gemeente niveau in kaart aan de hand van 42 verschillende indicatoren. Van de 32 indicatoren die beschikbaar zijn voor de gemeente Weststellingwerf[1] (tabel 1), scoort de gemeente op ongeveer de helft van de indicatoren, indien vergelijking mogelijk, hoger dan het landelijke gemiddelde. De gemeente scoort met name hoog op de thema's subjectief welzijn, veiligheid en milieu. Het aantal inwoners dat aangeeft (zeer) tevreden te zijn met het leven (85,4%) ligt in Weststellingwerf 2% hoger dan landelijk, daarentegen scoort de gemeente hier wel lager op dan Fryslân en Overijssel. Ditzelfde beeld is te zien voor het aantal inwoners dat tevreden is met de hoeveelheid vrije tijd.

Op het gebied van veiligheid is te zien dat er in de gemeente Weststellingwerf een stuk minder geregistreerde misdrijven zijn per 1.000 inwoners (25) dan in Fryslân (32), Overijssel (39) en Nederland gemiddeld (46). Op het gebied van milieu scoort Weststellingwerf goed op indicatoren gerelateerd aan de hoeveelheid natuurgebied per inwoner en de afstand tot openbaar groen. Ook scoort de gemeente goed op de emissies van fijnstof naar lucht (11e van 342 gemeenten in 2021, de hoogste score van alle indicatoren). De uitstoot van CO2 per inwoner is wel erg hoog, Weststellingwerf staat bij deze indicator op plaats 306 van de 342 gemeenten.

[1] Niet alle indicatoren van het CBS zijn beschikbaar voor gemeenten met een relatief laag inwonertal. Dit hangt onder andere samen de manier van dataverzameling voor bepaalde indicatoren (vragenlijsten). Bij kleinere gemeenten is het moeilijker een representatieve steekproef te vinden, waardoor niet voor elke indicator een betrouwbare uitspraak te doen is.

Op de overige thema's scoort de gemeente over het algemeen gemiddeld tot onder gemiddeld. Op het gebied van wonen scoort Weststellingwerf relatief laag. Dit komt doordat de afstand tot bepaalde voorzieningen bij dit thema worden meegenomen. In Weststellingwerf ligt de afstand tot OV, basisscholen en café's ver boven gemiddeld met respectievelijk plek 206, 252 en 310. Dit hangt samen met het plattelandskarakter van de gemeente. Voor de indicatoren tevredenheid met de woonomgeving en woning is helaas geen data beschikbaar voor de gemeente. Ook op het gebied van gezondheid en arbeid blijft de brede welvaart achter in Weststellingwerf. De ervaren gezondheid is de laatste jaren veel gedaald en ligt in de gemeente nu lager dan landelijk en bijna 3% onder het provinciale gemiddelde. Ook het aantal personen met overgewicht en het aantal personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen ligt veel hoger in de gemeente. Op het gebied van arbeid valt op dat de arbeidsparticipatie evenals het opleidingsniveau onder het provinciale en landelijke peil liggen.

Als we kijken naar de ontwikkeling over tijd van de verschillende indicatoren (tabel 1) hebben 10 van de 30 indicatoren waarvoor een ontwikkeling over tijd te kwantificeren is een negatieve ontwikkeling doorgemaakt. Dit zijn zowel indicatoren waar de gemeente nu relatief goed op scoort (subjectief welzijn, milieu) als indicatoren waar de gemeente minder op scoort (gezondheid en samenleving). Op 14 indicatoren ontwikkelt Weststellingwerf zich postief. Op het gebied van arbeid, hebben alle indicatoren zich positief ontwikkeld.

Over het algemeen kan gesteld worden dat de brede welvaart in de gemeente Weststellingwerf rond het landelijke gemiddelde zit.

Tabel 1: Beschikbare brede welvaartsindicatoren gemeente Weststellingwerf* (CBS)

Indicator	Weststellingwerf	Fryslân	Overijssel	Nederland	Ontwikkeling waarde t.o.v. vorige peiljaar	Effect van ontwikkeling op brede welvaart	Meest recente data
Subjectief welzijn							
Tevredenheid met vrije tijd (%)	76,4	76,7	78,6	74,3	Afgenomen	Negatief	2022
Tevredenheid met het leven (%)	85,4	86,2	87,2	83,4	Afgenomen	Negatief	2022
Materiële welvaart							
Mediaan besteedbaar inkomen (€)	28.300	28.200	29.200	29.800	Toegenomen	Positief	2021
Gemiddelde schuld per huishouden (€)	94.500	94.400	110.200	115.900	Toegenomen	Negatief	2022
Mediaan vermogen van huishoudens (€)	112.400	86.500	89.600	87.300	Toegenomen	Positief	2021
Gezondheid							
Ervaren gezondheid (%)	69,1	72	71,7	70	Afgenomen	Negatief	2022
Overgewicht (%)	56,6	50,9	51,6	50,3	Toegenomen	Negatief	2022
Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen (%)	37,1	32	31,2	33	Toegenomen	Negatief	2022
Levensverwachting bevolking (jaar)	82,3	N.B.	N.B.	N.B.	N.B.	N.V.T.	2021

Arbeid							
Brutoarbeidsparticipatie (%)	73,4	74,2	75,9	74,8	Toegenomen	Positief	2022
Nettoarbeidsparticipatie (%)	71,1	71,6	73,5	72,2	Toegenomen	Positief	2022
Hoogopgeleide bevolking (%)	22,2	25,4	28,1	N.B.	Toegenomen	Positief	2022
Werkloosheid (%)	3,1	3,5	3,2	3,5	Afgenomen	Positief	2022
Wonen							
Afstand tot basisschool (km)	0,9	0,8	0,8	0,7	Gelijk	Neutraal	2021
Afstand tot café e.d. (km)	2,7	2,1	1,9	1,4	Gelijk	Neutraal	2022
Afstand tot OV (km)	0,5	0,4	0,5	0,4	Gelijk	Neutraal	2022
Afstand tot sportterrein (km)	0,9	0,9	1	1	Afgenomen	Positief	2017
Samenleving							
Contact met familie, vrienden of buren (%)	73	72,1	73,4	71,6	Toegenomen	Positief	2022
Vertrouwen in anderen (%)	62,9	68	69,1	66	Afgenomen	Negatief	2022
Vertrouwen in instituties (%)	60,2	59,2	62,5	61,3	Afgenomen	Negatief	2022
Vrijwilligerswerk (%)	47,6	47,5	45,1	41,2	Toegenomen	Positief	2022
Veiligheid							
Geregistreerde misdrijven (aantal per 1000 inwoners)	25	32	39	46	Gelijk	Neutraal	2022
Milieu							
Afstand tot openbaar groen (km)	0,4	0,7	0,5	0,5	Afgenomen	Positief	2017
Bebouwd terrein (%)	3,1	5,5	8,1	11	Toegenomen	Negatief	2017
Broeikasgasemissies per inwoner (ton CO2)	14	10	7,7	N.B.	Afgenomen	Positief	2021
Emissies van fijnstof naar lucht (kgPM2,5 per km2)	100	200	300	500	Afgenomen	Positief	2021
Groen-blauwe ruimte, exclusief reguliere landbouw (m2 per inwoner)	1980,4	4528,8	771,3	N.B.	Afgenomen	Negatief	2021
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren	4	3	4	N.B.	Gelijk	Neutraal	2022
Kwaliteit van zwemwater kustwateren	4	3	4	N.B.	Gelijk	Neutraal	2022
Natuur- en bosgebieden (%)	10,7	12,7	14	14,9	Gelijk	Neutraal	2017
Natuurgebied per inwoner (ha)	92	65	40	29	Afgenomen	Negatief	2017
Particuliere zonne-energie (watt)	1710	1270	1170	950	Toegenomen	Positief	2022

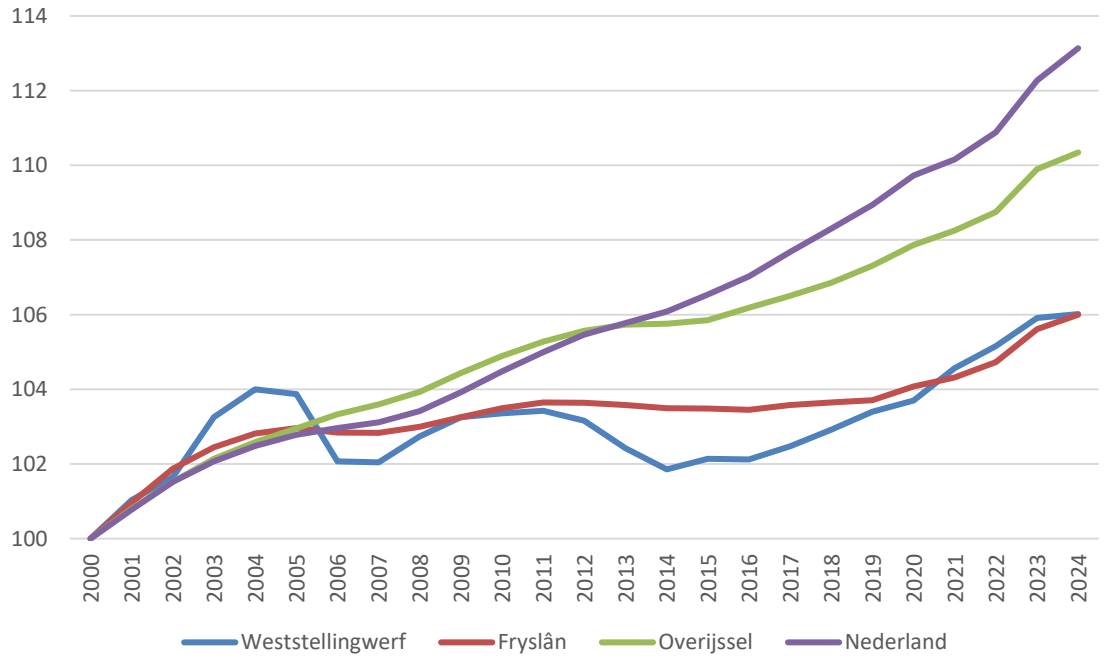
*de kleur geeft aan hoe de gemeente scoort ten opzichte van Nederland in termen van brede welvaart: groen = positiever, rood = negatiever en blauw = gelijk.

2. Demografie

2.1 Bevolkingsontwikkeling

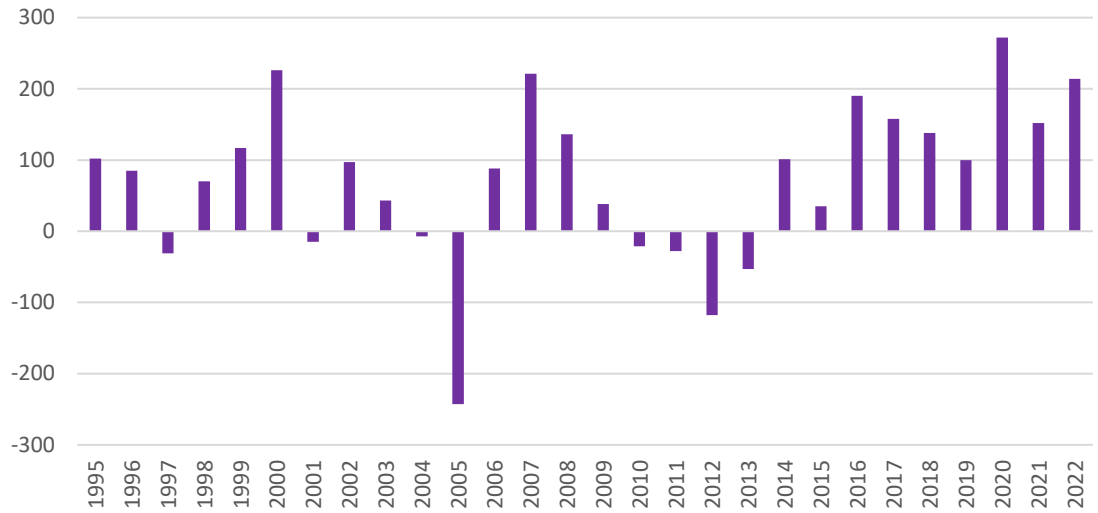
De bevolkingsomvang in Weststellingwerf groeit de laatste jaren aanzienlijk
Op 1 januari 2024 telde de gemeente Weststellingwerf circa 26.500 inwoners, dit is 4,0% van de bevolking in Fryslân. Qua inwonertal is Weststellingwerf daarmee de 11e gemeente van Fryslân (van de 18). In figuur 1 kijken we naar de bevolkingsontwikkeling vanaf het jaar 2000. Tussen 2000 en 2023 is de bevolking in Weststellingwerf gestegen met circa 1.500 inwoners (6,0%). Dit is eenzelfde stijging als in de provincie en een lagere groei dan in Overijssel (10,3%) en Nederland (+13,1%). Wat opvalt in figuur 2 is dat tussen 2000 en 2016 de bevolkingsomvang in Weststellingwerf fluctueerde, met periodes van groei en periodes van krimp, maar dat vanaf 2017 de bevolking elk jaar (relatief sterk) groeide. In de cijfers is te zien dat dit waarschijnlijk verklaard kan worden door het binnenlands migratiesaldo dat sinds 2017 elk jaar sterk positief is. In de jaren van bevolkingskrimp in de gemeente was ook het migratiesaldo steeds negatief (figuur 3). De binnenlandse migratie is met name afkomstig uit omliggende gemeenten. Het buitenlandsmigratiesaldo is ook de laatste jaren steevast positief (figuur 4). De bevolkingsgroei komt niet van een geboorteoverschot, 2010 was het laatst bekende jaar dat er meer kinderen geboren werden dan dat er inwoners overleden.

Figuur 2: Bevolkingsontwikkeling 2000-2024. Bevolking op 1 januari (index 2000 = 100)

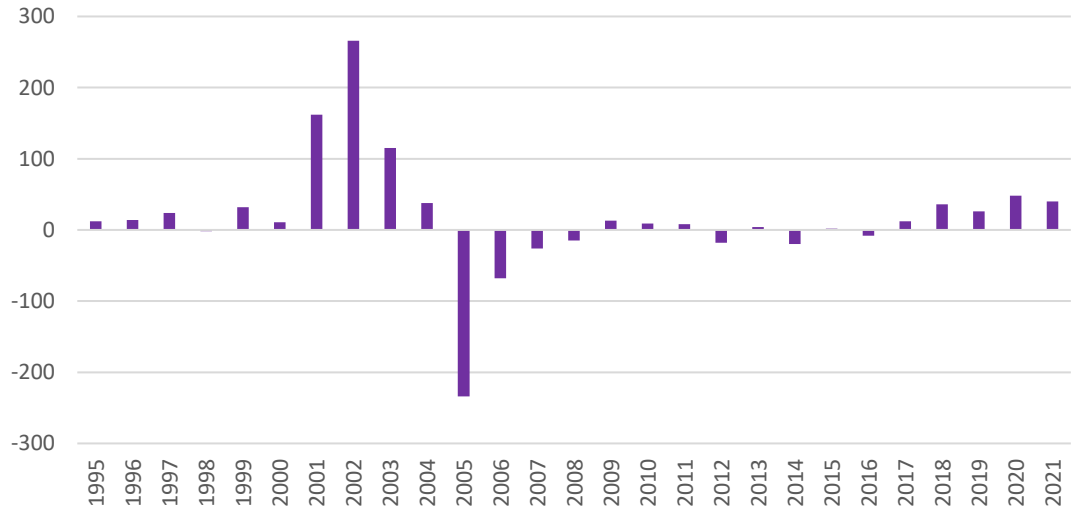
Bron: CBS, 2024

Figuur 3: Binnenlands migratiesaldo gemeente Weststellingwerf 1995-2022

Bron: CBS, 2023

Figuur 4: Buitenlands migratiesaldo gemeente Weststellingwerf 1995-2022

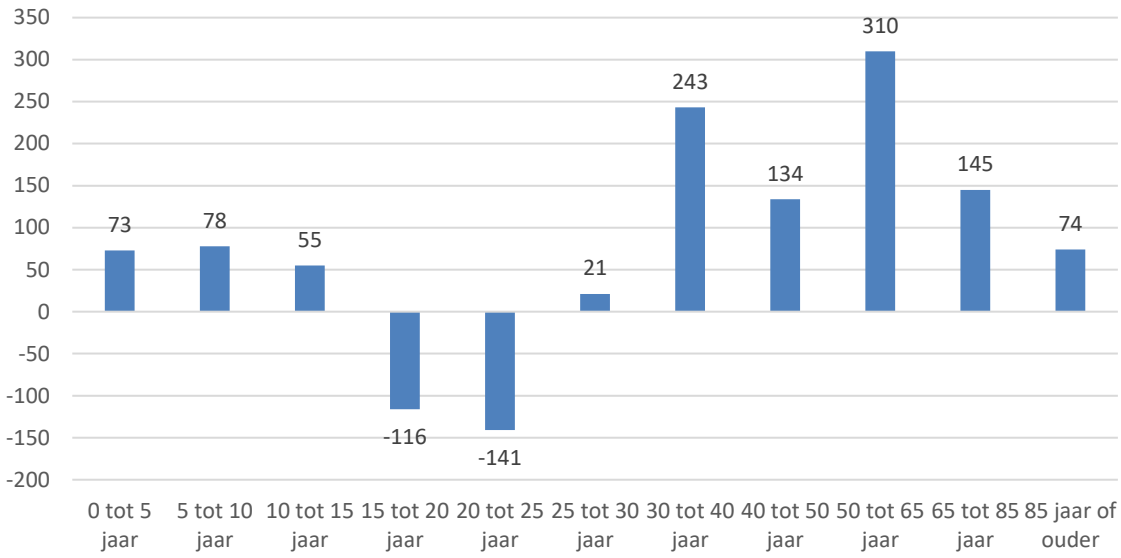
Bron: CBS, 2023

Er is sprake van een vertrekoverschot onder jongeren

Tussen 2018 en 2022 vestigden er ca. 880 mensen meer in de gemeente Weststellingwerf dan er vertrokken. Figuur 5 toont het verhuissaldo voor verschillende leeftijdsgroepen voor de gemeente Weststellingwerf tussen 2018 en 2022. Uit de figuur blijkt dat bijna alle leeftijdsgroepen met uitzondering van de 15-25 jarigen de laatste vijf jaar een positief saldo laten zien. Zo trekt Weststellingwerf onder meer gezinnen met kinderen aan. Het verhuissaldo van de categorie 15-25 jarigen is over de laatste vijf jaar sterk negatief. In 2022 was dit saldo -44, over de afgelopen vijf jaar -257. Dit negatieve saldo wordt waarschijnlijk verklaard door de afwezigheid van hogescholen en universiteiten. Het beeld van wegtrekkende studenten lijkt bevestigd te worden door de bestemmingen waar personen uit Weststellingwerf naartoe verhuizen. CBS houdt bij waar personen die tussen gemeenten in Nederland verhuizen naar toe gaan en wegkomen (niet per leeftijdscategorie)[2]. Hieruit blijkt dat een relatief groot aandeel van de inwoners uit Weststellingwerf verhuizen naar gemeenten met hogescholen en universiteiten zoals Leeuwarden, Groningen, Amsterdam en Zwolle.

[2] CBS: Tussen gemeenten verhuisde personen, 2023

Figuur 5: verhuissaldo naar leeftijdscategorieën (2018 t/m 2022)

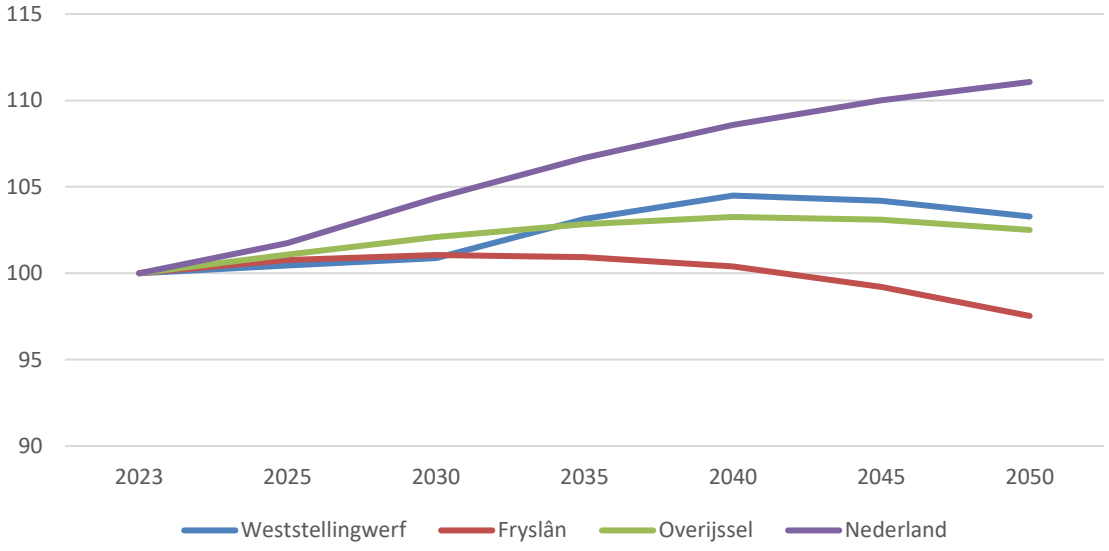

Bron: CBS, 2023

Prognose: de omvang van de bevolking zal toenemen

In figuur 6 is de bevolkingsprognose voor de gemeente tot 2050 weergegeven. De verwachting is dat de bevolkingsomvang in Weststellingwerf de komende decennia gestaag zal stijgen met in totaal ongeveer 3% (+870 inwoners). Hierbij zijn er drie fasen te onderscheiden: tot 2030 is er sprake van een zeer lichte stijging (1%, 240 inwoners), tussen 2030 en 2040 stijgt de bevolking met 4% (960 inwoners) en tussen 2040 en 2050 daalt de bevolkingsomvang weer met 1% (-320 inwoners). De bevolkingsgroei over de hele periode 2023-2025 in Weststellingwerf is groter dan wordt verwacht in Overijssel. Voor de provincie Fryslân als geheel wordt daarentegen zelfs een daling van de bevolking voorspeld (-2,5% in 2050). Voor Nederland als geheel wordt wel een grotere groei van de bevolkingsomvang verwacht dan in Weststellingwerf (+11%). Het verschil tussen Weststellingwerf en Nederland als geheel is voornamelijk het gevolg van immigratie.

Figuur 6: Geïndexeerde bevolkingsprognose 2023-2050 (index 2023 =100)

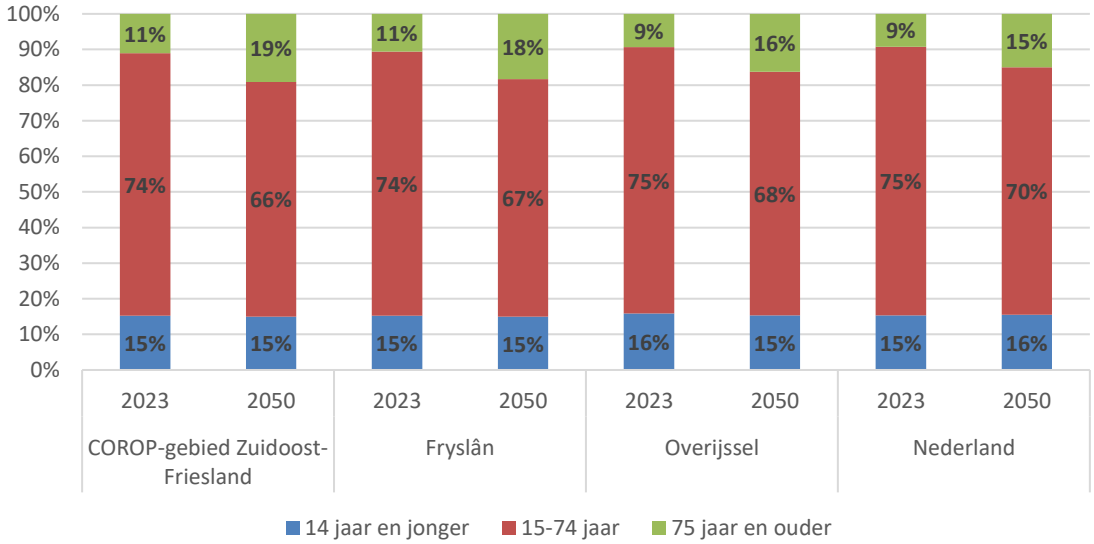

Bron: Primos, 2023

Prognose: de bevolking gaat vergrijzen

In figuur 7 wordt de (verwachte) bevolkingssamenstelling van corop-gebied Zuidoost-Friesland weergegeven voor de jaren 2023 en 2050 en vergeleken met Fryslân, Overijssel en Nederland. De data is niet op gemeente niveau beschikbaar. In Zuidoost-Friesland was in 2023 ongeveer driekwart van de bevolking tussen de 15 en 75 jaar oud (ca. 140.000). Deze leeftijdscategorie, ook wel de potentiële beroepsbevolking genoemd, zal naar verwachting in absolute omvang sterk dalen (ca. 17.300, -12%). Ook qua aandeel zal de potentiële beroepsbevolking sterk afnemen tot ongeveer tweederde van de bevolking. Een vergelijkbare ontwikkeling wordt verwacht voor Fryslân, Overijssel en Nederland. Het aandeel jongeren (jonger dan 15 jaar) blijft naar verwachting gelijk in Zuidoost-Friesland, maar zal in absolute aantallen licht afnemen met ca. 1.000 personen (-4%). De grootste verschuiving is te zien bij het aandeel ouderen (75 jaar en ouder). Deze categorie zal flink in aandeel toenemen van 11% in 2023 tot 19% in 2050. In absolute aantallen zal de groep ouderen met bijna 70% groeien van circa 21.100 tot circa 35.600 in Zuidoost-Friesland. De toenemende vergrijzing van de bevolking heeft naast impact op de arbeidsmarkt ook impact op andere terreinen. De groei van het aantal ouderen leidt bijvoorbeeld tot een hogere zorgvraag en een groeiende vraag naar levensloopbestendige woningen.

Figuur 7: Prognose bevolkingssamenstelling 2023 en 2050

Bron: Primos, 2023

3. Arbeidsmarkt

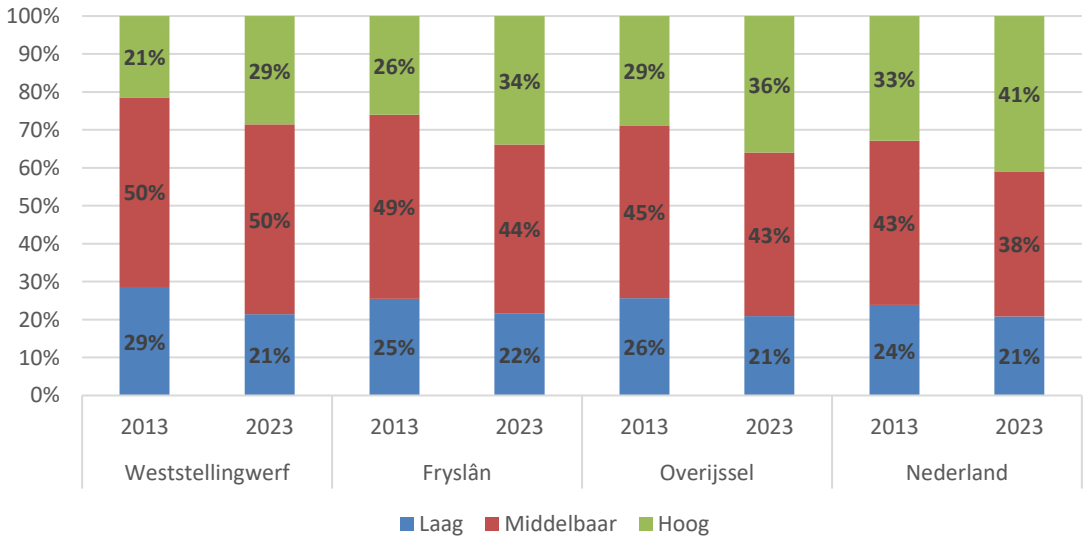
3.1 Opleidingsniveau

Voor een goed functionerende economie zijn arbeidskrachten nodig met verschillende opleidingsniveaus en complementaire skills. Desalniettemin wordt het verhogen van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking steeds belangrijker voor de concurrentiekracht van de economie. Belangrijke maatschappelijke transities, zoals die van analoog naar digitaal, of van een lineaire naar een circulaire economie, zorgen ervoor dat de complexiteit van het werk toeneemt en complexere handelingen vereisen van werknemers. Ook de toenemende snelheid van nieuwe ontwikkelingen vraagt van arbeidskrachten dat ze flexibel zijn en nieuwe skills en vaardigheden snel kunnen aanleren.

Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Weststellingwerf is relatief laag maar stijgt sterk

Weststellingwerf kent naar verhouding minder hoogopgeleiden en meer middelbaar opgeleiden dan Nederland (figuur 8). Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Weststellingwerf is meer vergelijkbaar met dat van de provincie Fryslân en Overijssel, maar ook in deze vergelijking ligt het aandeel hoogopgeleiden in Weststellingwerf lager en het aandeel middelbaaropgeleiden hoger. Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking ten opzichte van 2013 is voor Weststellingwerf een andere ontwikkeling te zien dan in de rest van Fryslân, Overijssel en Nederland. In alle gebieden is het aandeel hoogopgeleiden gestegen en is het aandeel laagopgeleiden gedaald, alleen in Weststellingwerf is het aandeel middelbaar-opgeleiden gelijk gebleven waar dit in de andere regio's is gedaald. Verder valt op dat het aandeel laagopgeleiden in Weststellingwerf in 10 jaar sneller gedaald is dan in de overige regio's. Het aandeel mensen zonder startkwalificatie is in 2023 gelijk aan het landelijk gemiddeld van 21%.

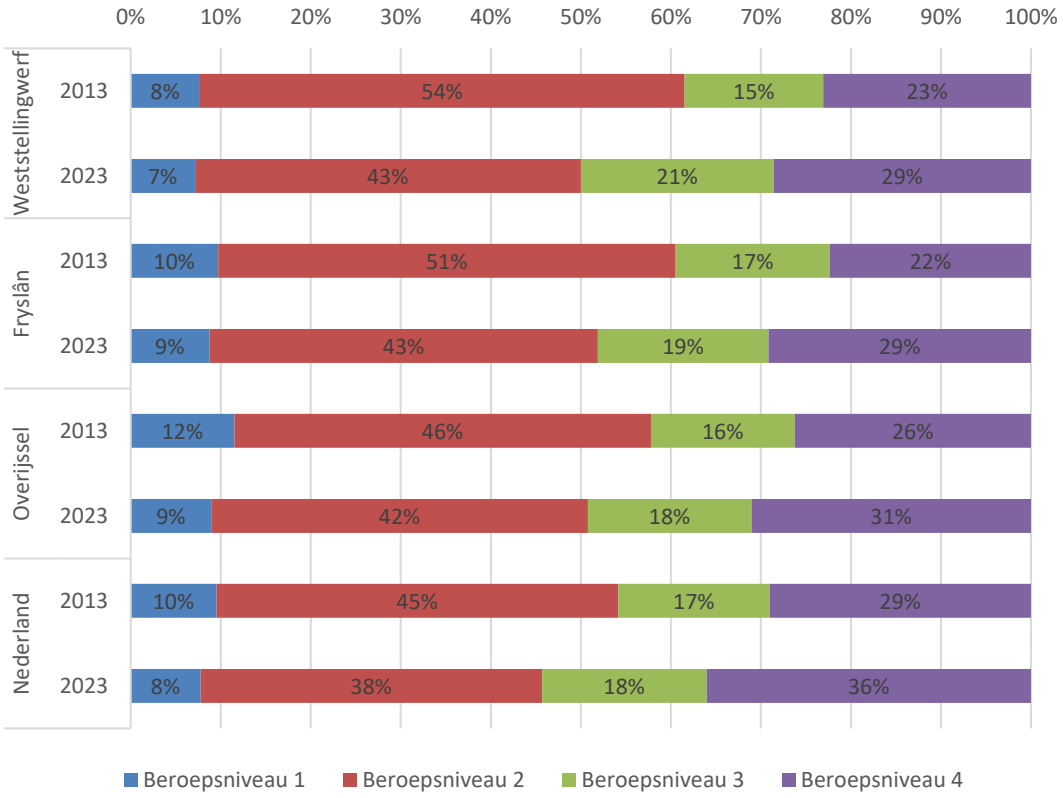
Figuur 8: Opleidingsniveau beroepsbevolking (15 t/m 74 jaar)

Bron: CBS, 2024

Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is deels weerspiegeld in de beroepsniveaus
Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is ook weerspiegeld in de beroepsniveaus van de werkzame beroepsbevolking (figuur 9). In vergelijking met Nederland kent gemeente Weststellingwerf naar verhouding meer personen met een beroep in beroepsniveaus 2 en 3 (weinig complex werk en complex werk), en minder met een beroep in beroepsniveau 4 (zeer complex werk). Het aantal mensen dat zeer complexe taken uitvoert stijgt in Weststellingwerf en ligt op het provinciale niveau, maar het aandeel ligt nog steeds een paar procentpunten lager dan in Overijssel en landelijk. Hier tegenover staat dat in Weststellingwerf het aandeel van de beroepsbevolking met beroepsniveau 1 (eenvoudige, routinematige taken) lager is dan provinciaal, in Overijssel en Nederland. Complex werk wordt overwegend beter betaald, resulteert overwegend in een hogere arbeidsproductiviteit (toegevoegde waarde per arbeidsjaar) en is minder eenvoudig vervangbaar. Het heeft daarmee een positief effect op de brede welvaart.

Figuur 9: Beroepsniveaus werkzame beroepsbevolking

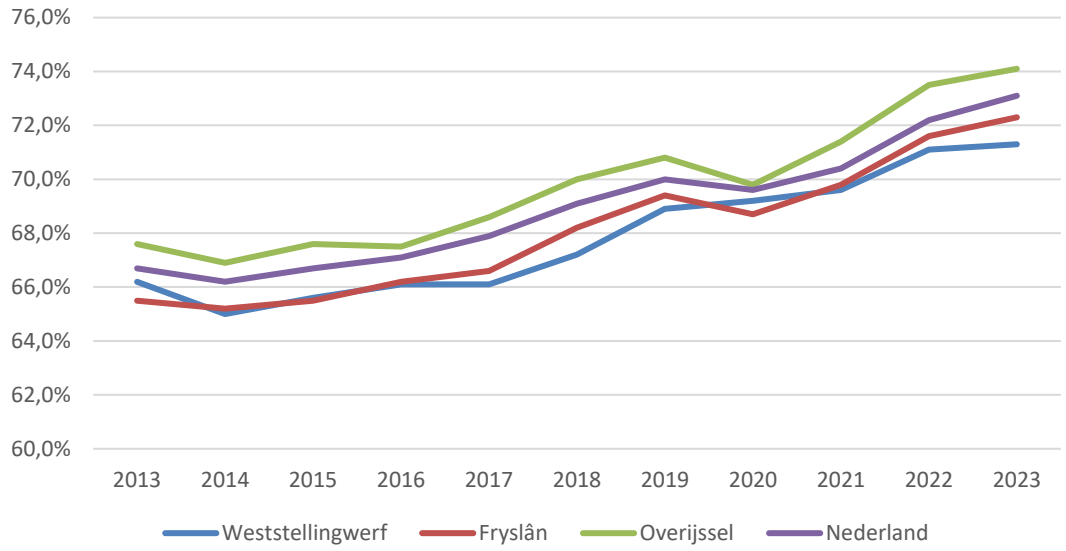

Bron: CBS, 2024

3.2 Arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie ligt historisch hoog
De netto arbeidsparticipatie geeft aan wat het aandeel is van de werkzame bevolking van 15 tot 75 jaar t.o.v. de totale bevolking in deze leeftijdsgroep. Uit figuur 10 blijkt dat de netto arbeidsparticipatie in Weststellingwerf onder het provinciale, Overijsselse en Nederlandse gemiddelde ligt. De netto arbeidsparticipatie in alle onderzochte regio's ligt historisch hoog in 2023 (71,3% in Weststellingwerf), waardoor het de vraag is hoeveel rek er nog in de arbeidsmarkt zit. Van de gepresenteerde regio's groeide de arbeidsparticipatie tussen 2022 en 2023 het minst in Weststellingwerf. Een hoge participatiegraad heeft een positief effect op de brede welvaart.

Figuur 10: Netto arbeidsparticipatie 2013-2023

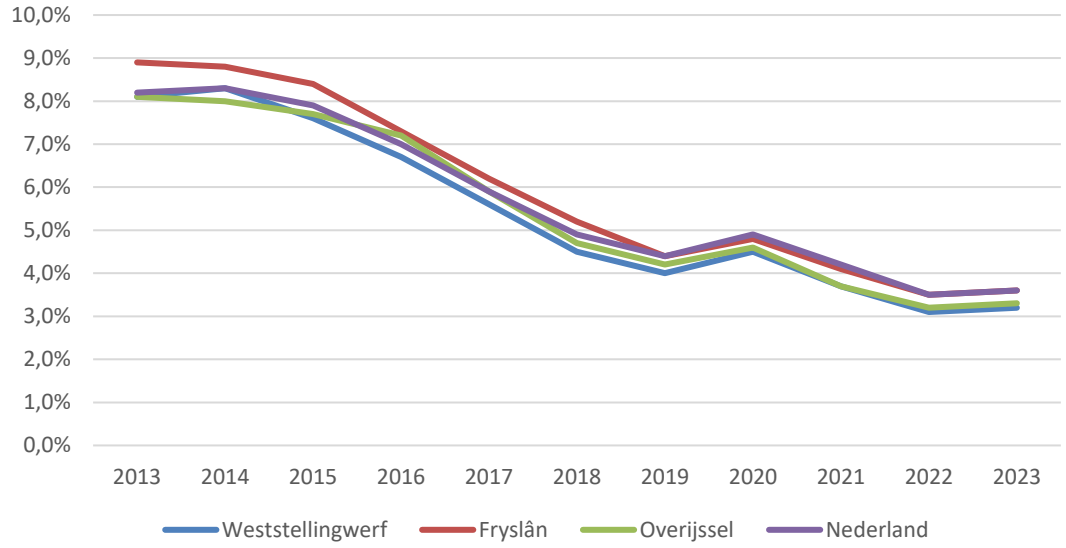

Bron: CBS, 2024

Het werkloosheidspercentage in Weststellingwerf ligt structureel onder het provinciaal en landelijk gemiddelde

Het werkloosheidspercentage in Weststellingwerf (3,2%) lag in 2023 onder het provinciale (3,6%), Overijsselse (3,3%) en landelijke (3,6%) gemiddelde (figuur 11). Het werkloosheidspercentage laat sinds 2013 een forse daling zien en ligt structureel onder het provinciale en Nederlandse gemiddelde. In 2020 was het werkloosheidspercentage voor alle regio's weer iets gestegen, als gevolg van de coronacrisis. Tussen 2022 en 2023 is de werkloosheid in zowel Weststellingwerf, Fryslân, Overijssel als Nederland weer licht toegenomen (+0,1%). Werk en werkzekerheid hebben een positief effect op de brede welvaart.

Figuur 11: Werkloosheidspercentage 2013-2023

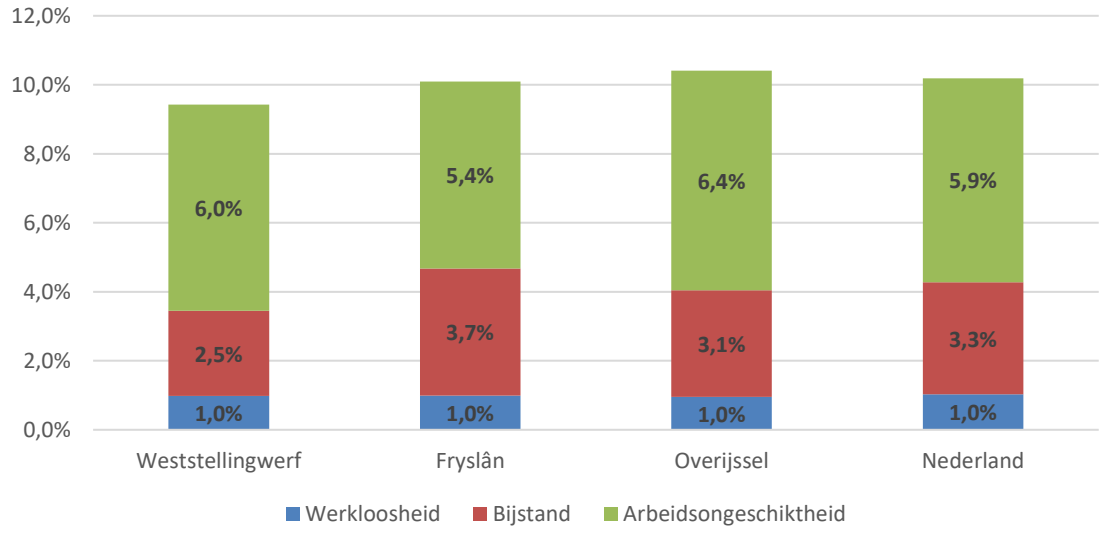

Bron: CBS, 2024

Het percentage van de beroepsbevolking met een uitkering is in Weststellingwerf relatief laag

In september 2023 (meest recente data) telde gemeente Weststellingwerf ongeveer 190 personen met een werkloosheidsuitkering, 480 personen met een bijstand- of bijstandsgerelateerde uitkering en 1160 personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Het aandeel van de potentiële beroepsbevolking (15 t/m 74 jaar) met een uitkering is weergegeven in figuur 12. In verhouding tot de provincie Fryslân, Overijssel en Nederland is het aandeel personen met een uitkering in gemeente Weststellingwerf laag: in totaal ontving 9,5% van de potentiële beroepsbevolking een uitkering in 2023, vergeleken met 10%+ in Fryslân Overijssel en Nederland. Met name het aandeel personen met een bijstandsuitkering is laag in Weststellingwerf, daarentegen is het aandeel met een arbeidsongeschiktheidsuitkering relatief hoog.

Figuur 12: Percentage potentiële beroepsbevolking (15-74 jaar) met een uitkering in september 2023

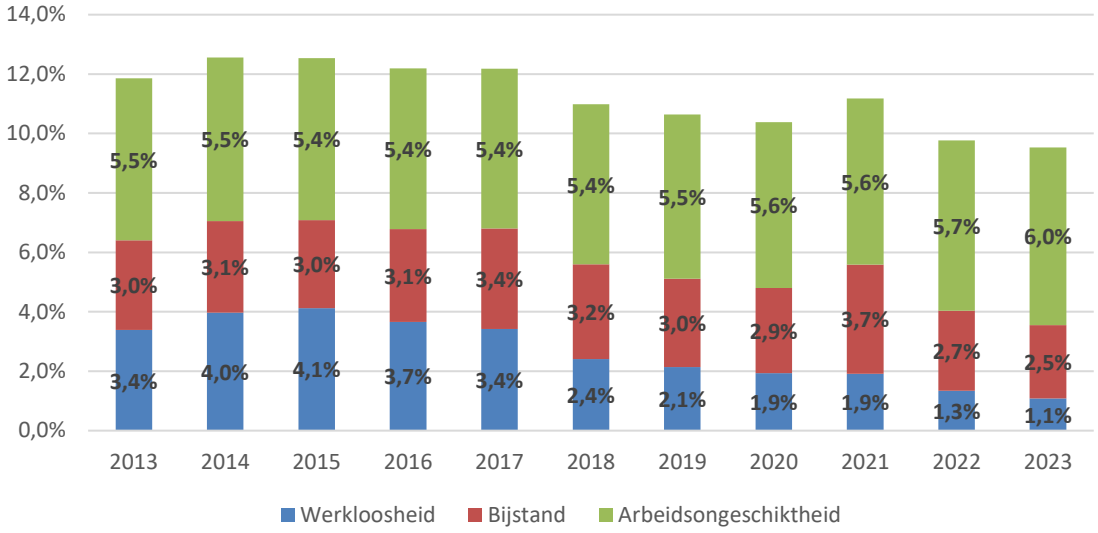
Bron: CBS, 2024

Het aandeel van de potentiële beroepsbevolking met een uitkering daalt

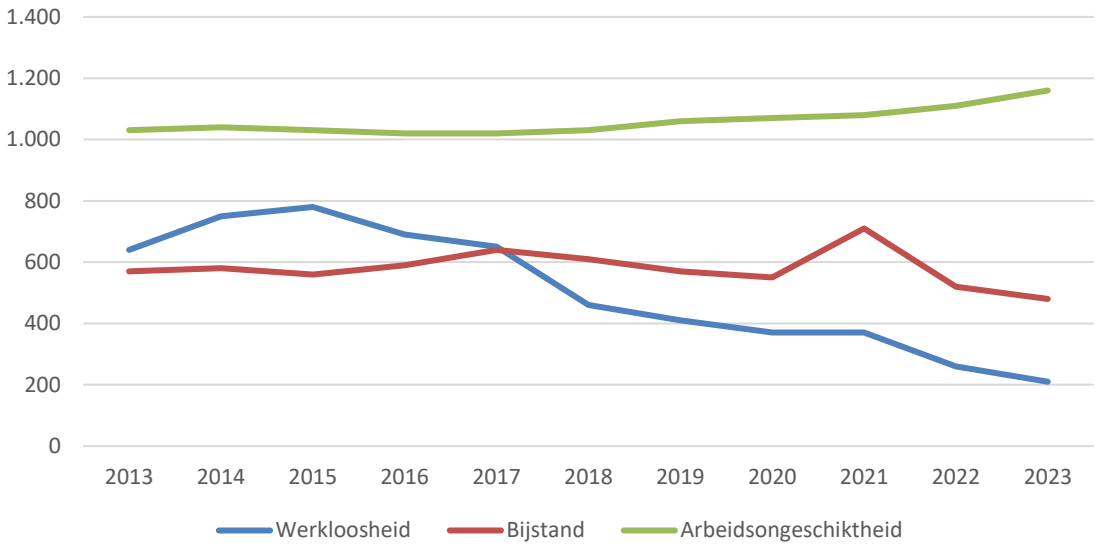
In figuur 13 is de ontwikkeling van het aandeel personen van de potentiële beroepsbevolking met een uitkering weergegeven voor de gemeente Weststellingwerf evenals het totaal aantal personen met een uitkering. Hieruit blijkt dat het percentage van de potentiële beroepsbevolking met een uitkering in de periode 2014 t/m 2020 ieder jaar is gedaald, maar in 2021 weer flink is gestegen. De daling kwam voornamelijk door een afname van het aantal werkloosheidsuitkeringen. Het percentage van de beroepsbevolking met een arbeidsongeschiktheidsuitkering daalt heel geleidelijk. Het aantal bijstandsuitkeringen fluctueerde de afgelopen jaren zeer licht en nam in 2021 ineens sterk toe. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de coronacrisis en het aflopen van WW-uitkeringen waardoor er een groter beroep op de bijstand werd gedaan. Na 2021 is het aantal bijstands- en werkloosheidsuitkeringen weer gedaald. In 2023 is het aandeel personen met een werkloosheidsuitkering lager dan ooit. Wat verder opvalt is dat in 2023 het aandeel en aantal personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering hoger is dan ooit.

Figuur 13:

a) Ontwikkeling percentage potentiële beroepsbevolking met een uitkering in Weststellingwerf (januari betreffend jaar)

b) Ontwikkeling aantal uitkeringen in Weststellingwerf

3.3 Pendelcijfers

Weststellingwerf heeft een negatief pendelsaldo

In figuur 14a worden de meest recente pendelgegevens voor Weststellingwerf samengevat. De pendel geeft een benadering van het aantal werknemers (excl. zelfstandigen) van de gemeente dat buiten de gemeentegrenzen werkt (uitgaande pendel) en het aantal werknemers dat buiten de gemeentegrenzen woont, maar binnen de gemeentegrenzen werkt (inkomende pendel). In Weststellingwerf zijn er ongeveer 4.100 werknemers die zowel in Weststellingwerf werken als wonen. Dit is ongeveer een derde van het totaal aantal werknemers in de gemeente. Daarmee zijn de inwoners van Weststellingwerf en ook de werkgevers in Weststellingwerf sterk afhankelijk van de regionale arbeidsmarkt en economie. Het pendelsaldo van Weststellingwerf is -4.300. Weststellingwerf vervult dus netto meer een regionale woonfunctie dan een werkfunctie. In vergelijking met 5 jaar eerder (2017, figuur 14b) weet de gemeente beter de eigen inwoners te binden. Zo is het aantal mensen wat woont én werkt in de

gemeente toegenomen met 1.300 personen en zijn de inkomende en uitgaande pendel licht afgenomen. Dit is een herkenbaar beeld voor landelijke gemeenten.

Figuur 14: Pendelcijfers gemeente Weststellingwerf

a) December 2022

b) December 2017

Bron: CBS,

Inkomende pendel

Er werken ongeveer 3.600 personen in de gemeente Weststellingwerf die daar niet woonachtig zijn. Hiermee wordt bijna de helft van de werknemersbanen binnen de gemeente ingevuld door personen van buiten de gemeente. De inkomende pendel is met name afkomstig uit andere Friese gemeenten (tabel 2), maar de Overijsselse gemeente Steenwijkerland levert individueel de meeste werknemers.

Tabel 2: inkomende pendel gemeente Weststellingwerf, december 2021*

Gemeente	Omvang inkomende pendel (aantal personen)
Steenwijkerland	800
Heerenveen	600
De Fryske Marren	400
Ooststellingwerf	300
Leeuwarden	200
Opsterland	200
Westerveld	200
Groningen	100
Meppel	100
Noordoostpolder	100
Smallingerland	100
Súdwest-Fryslân	100

Bron: CBS, 2024

*vanwege afronding van het cbs op honderdtallen, tellen de losse gemeenten niet op tot het totaal zoals weergegeven in figuur 14a.

Uitgaande pendel

Er wonen ongeveer 7.900 mensen in Weststellingwerf die buiten de gemeentegrenzen werken. Dit is tweederde van de werkende beroepsbevolking in Weststellingwerf. Ongeveer de helft van de uitgaande pendel gaat naar elders in Fryslân (tabel 3), ongeveer 20% gaat naar Overijssel en 15% naar Drenthe.

Tabel 3: Uitgaande pendel, december 2022*

Gemeente	Omvang uitgaande pendel (aantal personen)
Heerenveen	1.900
Steenwijkerland	800
Leeuwarden	500
Meppel	500
Noordoostpolder	400
Westerveld	400
Zwolle	400
De Fryske Marren	300
Ooststellingwerf	300
Smallingerland	200
Súdwest-Fryslân	200
Amsterdam	100
Assen	100
Groningen (gemeente)	100
Haarlemmermeer	100
Hoogeveen	100
Lelystad	100
Opsterland	100
Utrecht (gemeente)	100
Zwartewaterland	100

Bron: CBS, 2024

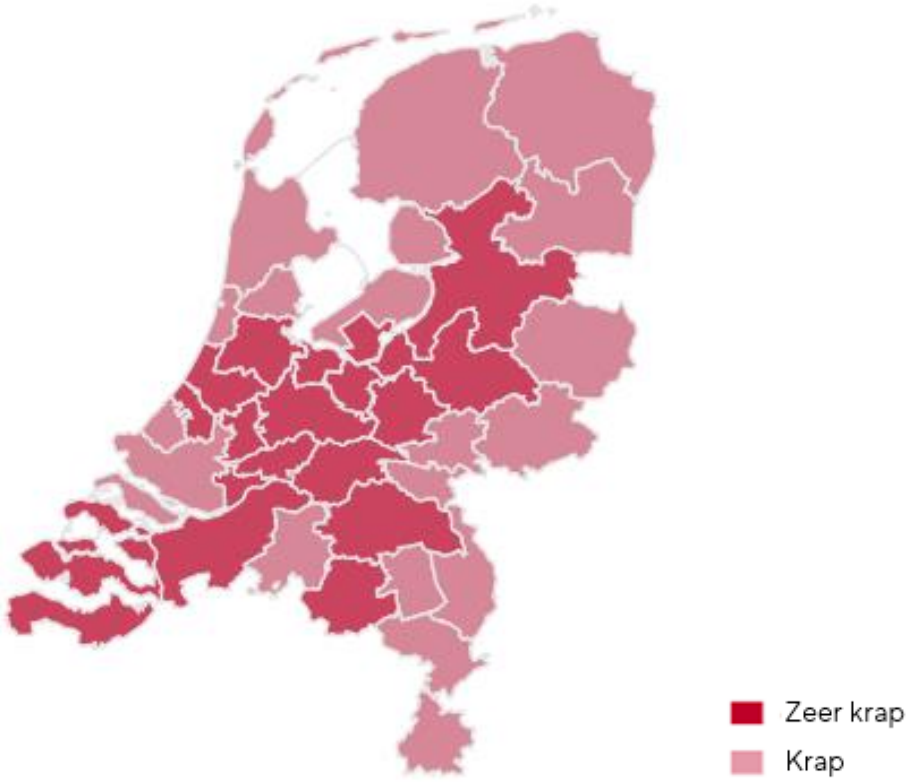
*vanwege afronding van het cbs op honderdtallen, tellen de losse gemeenten niet op tot het totaal zoals weergegeven in figuur 14a.

3.4 Arbeidsmarktspanning

De regionale arbeidsmarkt is krap

In de arbeidsmarktregio Friesland, waar gemeente Weststellingwerf onderdeel van uitmaakt, is momenteel sprake van een krappe arbeidsmarkt (figuur 15). UWV berekent de spanningsindicator door het geschatte aantal openstaande vacatures te delen door het aantal personen dat op hetzelfde moment korter dan 6 maanden WW ontvangt. Bij een krappe arbeidsmarkt is er een vraagoverschot en zijn er weinig werkzoekenden voor de grote hoeveelheid beschikbaar werk. De spanningswaarde was in het 4e kwartaal van 2023 voor de arbeidsmarktregio Friesland 2,32. Dit is lager dan gemiddeld in Nederland (3,89). In arbeidsmarktregio Regio Zwolle waar veel pendel van en naar Weststellingwerf komt, is een zeer krappe arbeidsmarkt (4,58). De spanning in alle regio's in Nederland is de laatste kwartalen weer aan het afnemen.

Figuur 15: Spanningsindicator (4e kwartaal 2023)

Bron: UWV, 2024

Voor bijna alle beroepsklassen in arbeidsregio Friesland geldt een typering van krap (tabel 4). Voor alle twaalf beroepsklassen is de spanningswaarde lager in arbeidsmarktregio Friesland dan Regio Zwolle of Nederland. In Friesland is de krapte is het meest voelbaar bij ICT-, dienstverlenende- en zorg en welzijn beroepen. De krapte is het minst voelbaar bij agrarische en creatieve en taalkundige beroepen.

Tabel 4: arbeidsmarktspanning per beroepsklasse (4e kwartaal 2023)

	Friesland		Regio Zwolle		Nederland	
	Typering	Spanning	Typering	Spanning	Typering	Spanning
Agrarische beroepen	gemiddeld	0,92	zeer krap	6,43	krap	1,98
Bedrijfseconomische en administratieve beroepen	krap	2,97	zeer krap	5,41	zeer krap	4,4
Commerciële beroepen	krap	2,73	zeer krap	4,42	zeer krap	4,52

Creatieve en taalkundige beroepen	gemiddeld	1,15	krap	2,86	krap	2,05
Dienstverlenende beroepen	krap	3,04	zeer krap	7,23	zeer krap	5,62
ICT beroepen	zeer krap	6,13	zeer krap	10,18	zeer krap	9,78
Managers	krap	2,94	zeer krap	4,92	krap	3,33
Openbaar bestuur, veiligheid en juridische beroepen	krap	3,6	zeer krap	8,14	zeer krap	5,47
Pedagogische beroepen	krap	2,02	krap	3,56	zeer krap	4,59
Technische beroepen	krap	2,57	zeer krap	6,86	zeer krap	5,14
Transport en logistiek beroepen	krap	1,72	krap	3,93	krap	3,72
Zorg en welzijn beroepen	krap	3,94	zeer krap	4,31	zeer krap	5,93

Bron: UWV, 2024

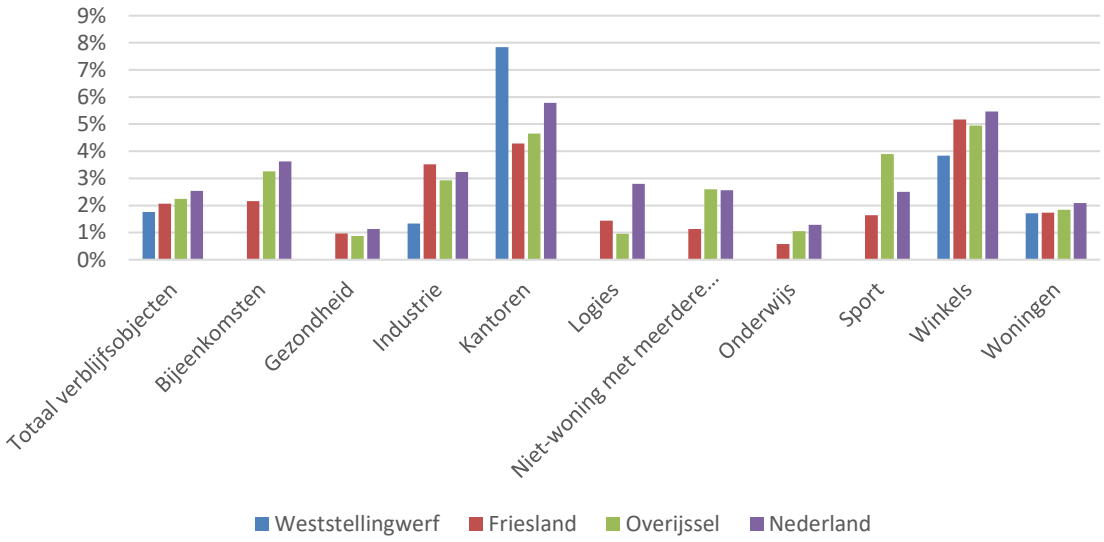
3.5 Leegstand

De leegstand van verblijfsobjecten is in Weststellingwerf relatief laag

Figuur 16 brengt de relatieve leegstand van verschillende typen vastgoed in beeld. Uit de figuur blijkt dat de leegstand van vastgoed in de gemeente Weststellingwerf relatief laag is in vergelijking met het provinciale, Overijsselse en landelijke beeld. De leegstand ligt in Weststellingwerf in elke gebruikscategorie met beschikbare data[3] lager dan het landelijke gemiddelde. De uitzondering hierop zijn kantoren, hiervoor is de relatieve leegstand in Weststellingwerf juist een stuk hoger dan de overige regio's, 7,8% in Weststellingwerf (10 stuks) tegenover 4,3%, 4,7% en 5,8% in respectievelijk Fryslân, Overijssel en Nederland. Op 1 januari 2023 stond er ongeveer 43.450 vierkante meter aan verblijfsobjecten leeg (300 stuks) in de gemeente. 71% hiervan betreft woningen, 10% industrie, 6% winkels en 4% kantoren. De overige categorieën zijn samen goed voor de overige 9%.

[3] Vanwege de kleine omvang van de gemeente Weststellingwerf is niet voor elke categorie leegstanddata beschikbaar in de leegstandsmonitor van CBS. Dit is vanwege mogelijke herleidbaarheid van de cijfers naar individuele panden.

Figuur 16: relatieve leegstand (oppervlakte) naar gebruiksfunctie (2023)

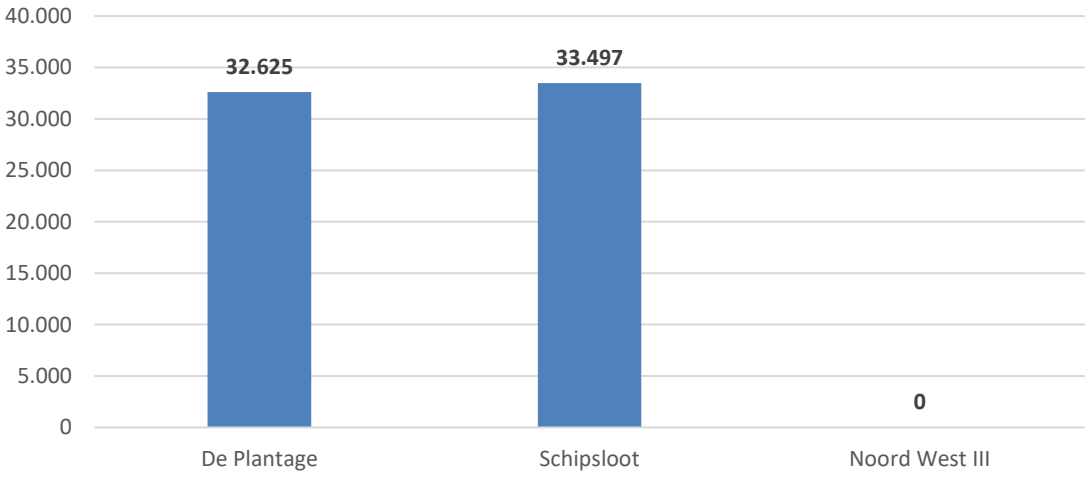

Bron: CBS, 2024

3.6 Bedrijventerreinen

In de gemeente Weststellingwerf is per 1 januari 2024 nog 66.122 vierkante meter grond uitgeefbaar voor bedrijven. In figuur 17 is het beschikbare oppervlak per bedrijventerrein weergegeven. De programmering is dat het bedrijventerrein Schipsloot in de periode 2024-2029 wordt uitgebreid met 26.852 m² en dat er een nieuwe locatie in Wolvega komt met 63.725 m² in de periode 2030-2035.

Figuur 17: Uitgeefbare grond per bedrijventerrein in Weststellingwerf

Bron: gemeente Weststellingwerf. 2024

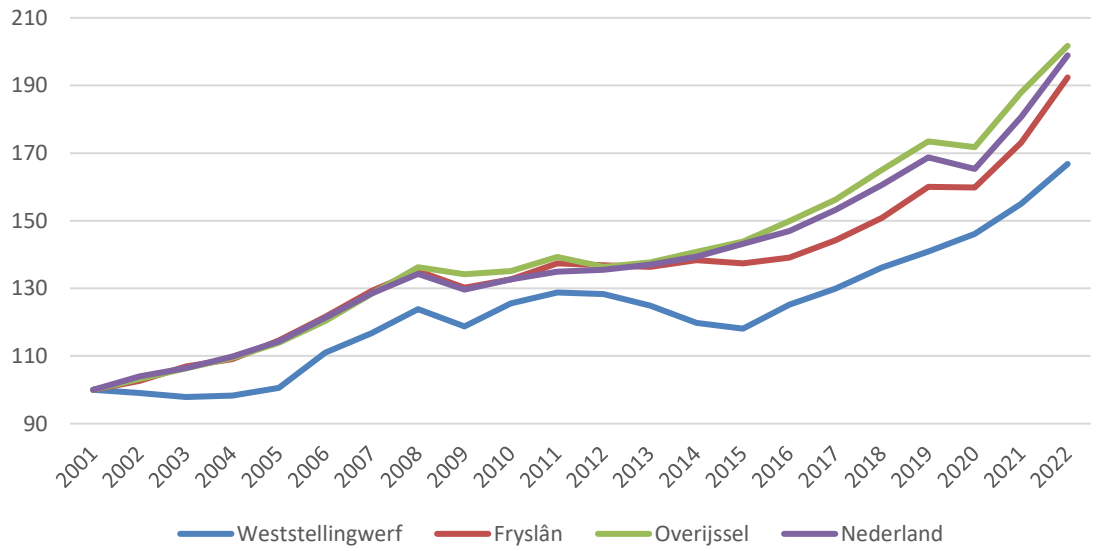
4. Economische ontwikkeling

4.1 BBP

Ontwikkeling BBP blijft achter in Weststellingwerf

Nog altijd is de ontwikkeling van het BBP de meest gebruikte graadmeter voor economische groei. Het BBP van de gemeente Weststellingwerf bedroeg in 2022 naar schatting 794 miljoen euro, daarmee is de regio goed voor 3,1% van de Friese economie en 0,1% van de Nederlandse economie. In een historisch perspectief geplaatst (figuur 18), valt op dat gemeente Weststellingwerf het tempo van de economische groei in de provincie Fryslân, Overijssel en Nederland al vanaf 2001 moeilijk bij kon houden. Tussen 2021 en 2022 groeide het BBP in Weststellingwerf met 7%, dit is meer dan in Overijssel (7%), maar flink lager dan Fryslân (11%) en Nederland (10%). Over de gehele periode gezien is de economie van Overijssel en Nederland in omvang verdubbeld (Fryslân +92%), in de gemeente Weststellingwerf is de economie met 67% gegroeid.

Figuur 18: Geïndexeerde ontwikkeling BBP 2001-2022

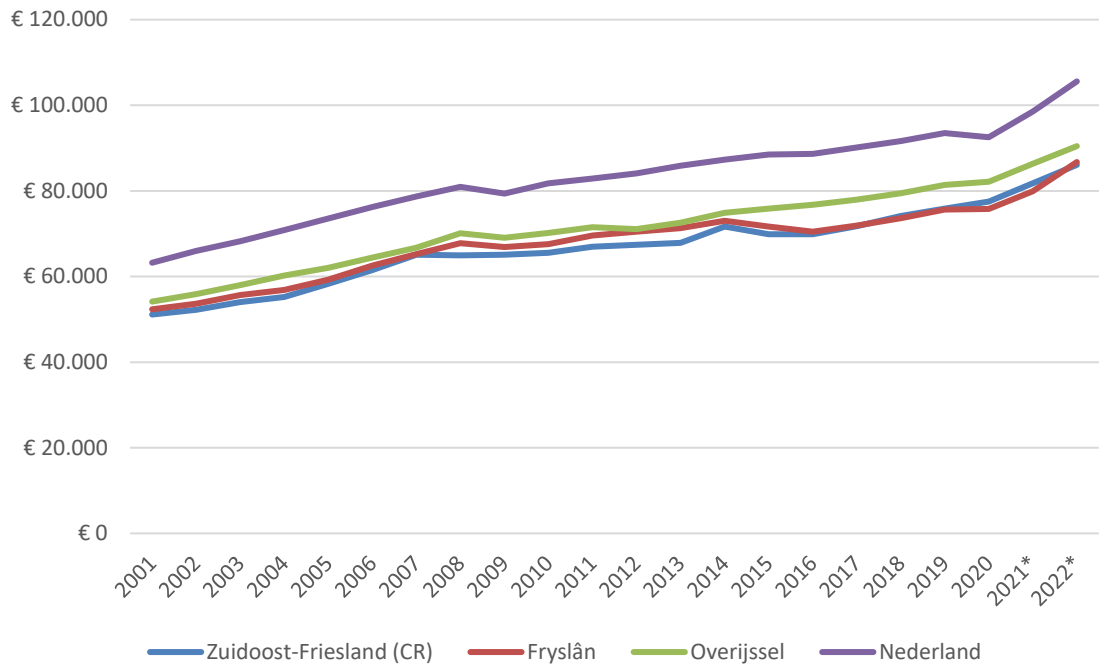

Bron: CBS (2023), bewerking KplusV

In de regio Zuidoost-Friesland wordt minder toegevoegde waarde per arbeidsjaar gecreëerd

De arbeidsproductiviteit is hier uitgedrukt in de bruto toegevoegde waarde die in de economie wordt gerealiseerd en deze af te zetten tegen het aantal arbeidsjaren dat is gewerkt. Daaruit blijkt dat de waarde die in een arbeidsjaar wordt toegevoegd in de corop-regio Zuidoost-Friesland structureel lager ligt dan gemiddeld in Overijssel en Nederland en ongeveer gelijk is aan de provincie Fryslân. Dat was in 2001 al zo en dat geldt in 2022 nog steeds. Echter is het verschil met Nederland wel opgelopen. In 2001 was het verschil in waardecreatie per arbeidsjaar circa € 12.100,-, inmiddels is dit opgelopen tot € 19.500,-. Dit betekent dat het verdienvermogen in de regio ook een stuk lager ligt. Voor een deel heeft de lagere toegevoegde waarde per arbeidsjaar te maken met de sectorstructuur van Weststellingwerf (onderdeel 4.4). De belangrijkste verklaring zit hem echter in regio specifieke factoren. In bijna alle sectoren wordt in Zuidoost-Friesland minder waarde toegevoegd dan hun landelijke counterparts (tabel 5). Alleen bij de bouw weet de regio meer waarde te creëren dan landelijk gemiddeld voor deze sectoren. In vergelijking met Friesland voegt de regio Zuidoost-Friesland gemiddeld wel meer waarde toe per arbeidsjaar.

Figuur 19: Arbeidsproductiviteit in bruto toegevoegde waarde per arbeidsjaar

Bron: CBS (2023), bewerking KplusV

Tabel 5: Bruto toegevoegde waarde per arbeidsjaar per sector, Nederland en Noord-Overijssel, 2021

	Nederland	Zuidoost-Friesland	Fryslân	Overijssel
Landbouw	€ 74.442	€ 36.207	€ 41.682	€ 40.966
Industrie	€ 131.057	€ 108.667	€ 100.680	€ 112.752
Nutsbedrijven	€ 299.885	€ 110.796	€ 115.939	€ 115.952
Bouw	€ 77.719	€ 80.727	€ 70.107	€ 92.211
Handel	€ 102.981	€ 83.197	€ 73.380	€ 88.988
Vervoer en opslag	€ 95.813	€ 85.676	€ 84.792	€ 80.531
Horeca	€ 37.120	€ 30.000	€ 31.313	€ 32.658
Informatie en Communicatie	€ 128.346	€ 89.286	€ 97.826	€ 100.069
Financiële instellingen	€ 225.714	€ 186.667	€ 170.588	€ 181.667
Zakelijke diensten	€ 107.253	€ 93.946	€ 90.412	€ 93.821
Onderwijs	€ 111.887	€ 106.800	€ 107.852	€ 102.873
Overheid	€ 80.874	€ 80.455	€ 79.744	€ 82.890
Zorg	€ 64.778	€ 60.795	€ 59.070	€ 62.836
Overige diensten	€ 43.494	€ 39.333	€ 37.184	€ 37.701
Alle sectoren	**€98.552**	**€81.767**	**€79.910**	**€86.347**

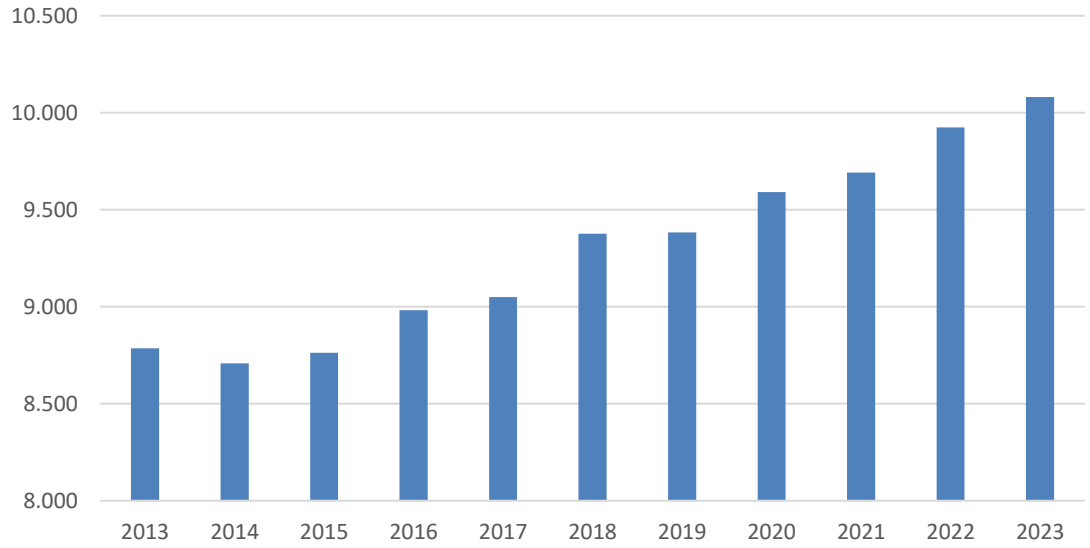
Bron: CBS, 2024

4.2 Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in Weststellingwerf groeit

In 2023 telde de gemeente Weststellingwerf 10.080 banen, dit is het totaal van het aantal fulltime en parttime banen, evenals banen van uitzendkrachten. Figuur 20 laat zien hoe de absolute werkgelegenheid in de gemeente zich de laatste tien jaar heeft ontwikkeld. Hierin valt op dat na 2014 de werkgelegenheid elk jaar gegroeid. Tussen 2022 en 2023 groeide het aantal banen met 155 banen (+1,6%). Dit is lager dan de groei van vorig jaar (ca. 235 banen). Ten opzichte van 2013 is het aantal banen in de gemeente gestegen met ongeveer 15%.

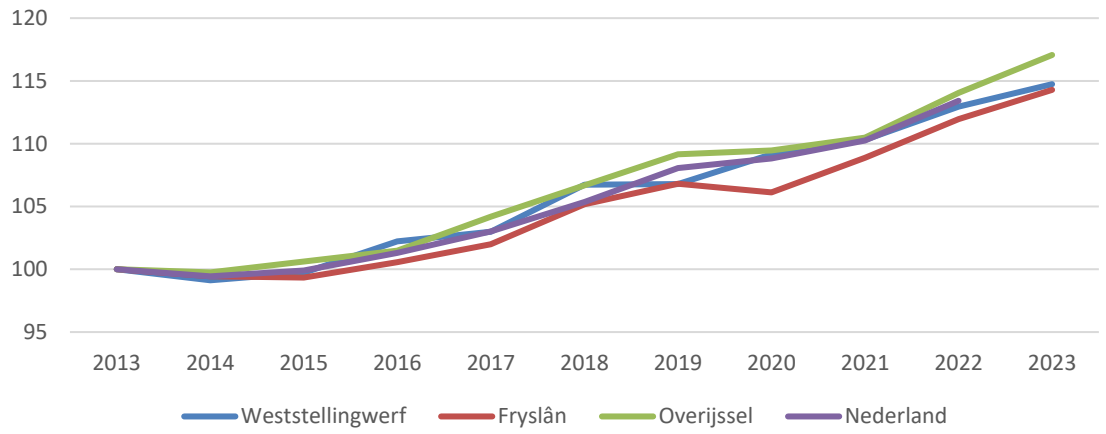
Figuur 20: Totaal aantal banen gemeente Weststellingwerf

Bron: PWR provincie Friesland, 2024

In figuur 21 is de geïndexeerde werkgelegenheidsontwikkeling vanaf 2013 gegeven voor Weststellingwerf, Fryslân, Overijssel en Nederland. Hierbij valt op dat de werkgelegenheid in Weststellingwerf zich minder ontwikkelt dan Overijssel, maar gemiddeld beter dan in de provincie en ongeveer gelijk aan Nederland (landelijke data 2023 nog niet beschikbaar). Tussen 2022 en 2023 groeide de werkgelegenheid in Weststellingwerf wel minder sterk dan in Fryslân en Overijssel.

Figuur 21: Geïndexeerde werkgelegenheidsontwikkeling (index 2013=100)

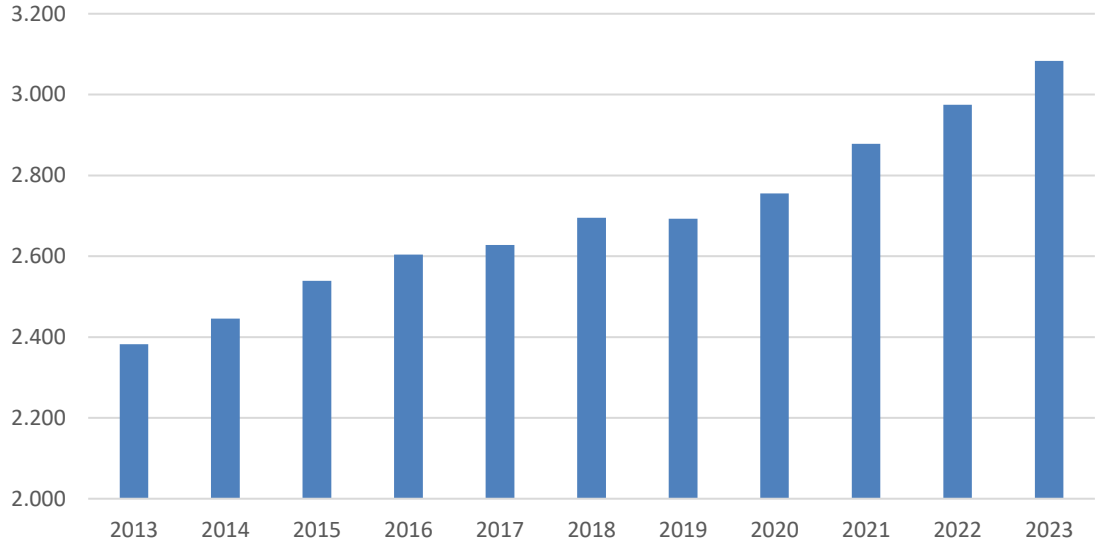

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA, 2023

4.3 Vestigingen

In 2023 telde de gemeente Weststellingwerf 3.080 vestigingen van bedrijven en instellingen. Ten opzichte van 2022 is het aantal vestigingen in 2023 toegenomen met ongeveer 110 vestigingen (4%), net als het aantal banen maakte ook het aantal vestigingen ieder jaar een groei door. In figuur 22 is te zien dat het aantal vestigingen in de gemeente sinds 2013 elk jaar is toegenomen en dat de absolute groei de laatste jaren alleen maar sterker wordt. Deze ontwikkeling is ook landelijk te zien.

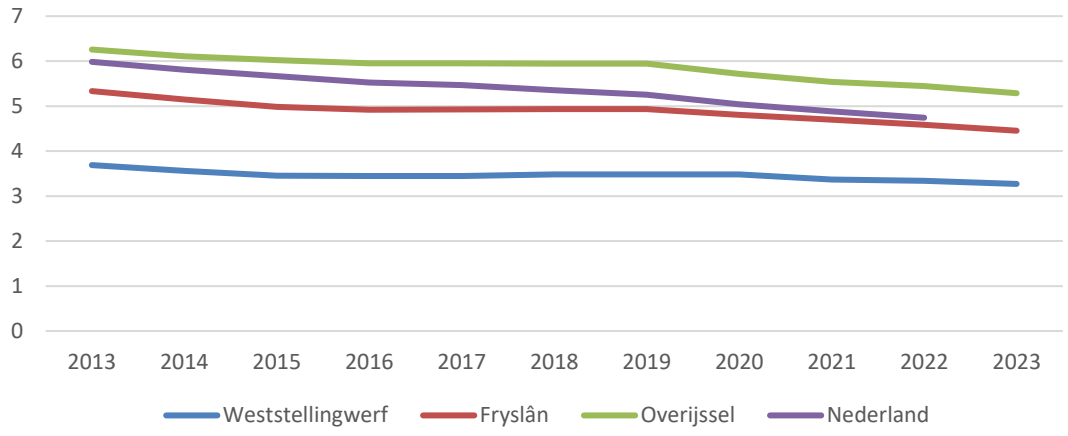
Figuur 22: Totaal aantal vestigingen gemeente Weststellingwerf

Bron: PWR Fryslân, 2024

De groei van het aantal vestigingen over de laatste jaren komt met name voort uit een toename van het aantal zzp'ers. Een steeds groter deel van de beroepsbevolking werkt als zelfstandige. Dit is ook terug te zien in de gemiddelde bedrijfsgrootte over de jaren (figuur 23). In alle gepresenteerde regio's is de gemiddelde bedrijfsgrootte lager in 2023 dan in 2013. Wat verder opvalt is dat de gemiddelde bedrijfsgrootte in Weststellingwerf structureel onder het provinciale, Overijsselse en Nederlandse gemiddelde ligt. Dit hangt samen met het relatief grote aandeel zzp'ers in de gemeente Weststellingwerf. In 2020 waren er circa 1.700 vestigingen van zzp'ers in de gemeente. Dit kwam neer op gemiddeld 579,2 zzp'ers per 1.000 vestigingen. Dit is flink meer dan gemiddeld in vergelijkbare gemeenten (506,8), Fryslân (524,8), Overijssel (461,1) en Nederland (479,7).

Figuur 23: Gemiddelde bedrijfsgrootte (aantal banen per vestiging)

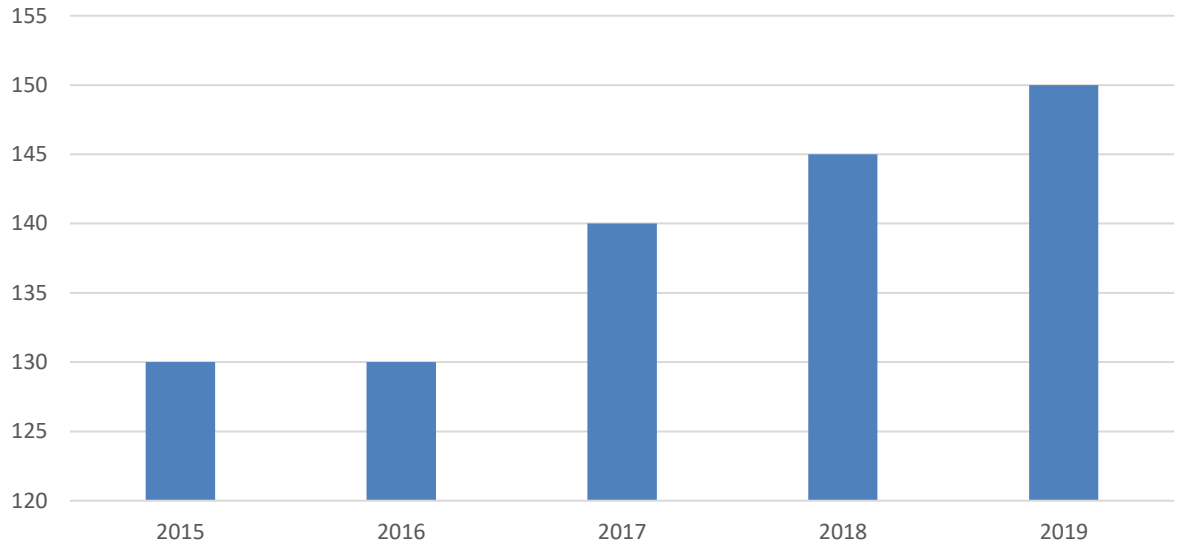

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA, 2023

4.4 Export

In 2019 (meest recente data) telde Weststellingwerf 150 exporterende vestigingen, dit betrof 4,5% van de vestigingen. In figuur 24 is de ontwikkeling van het aantal exporterende weergegeven van 2015 tot en met 2019. Hierin is te zien dat Weststellingwerf in de betreffende periode een groei doormaakte in het aantal exporterende vestigingen (20 vestigingen, 15%).

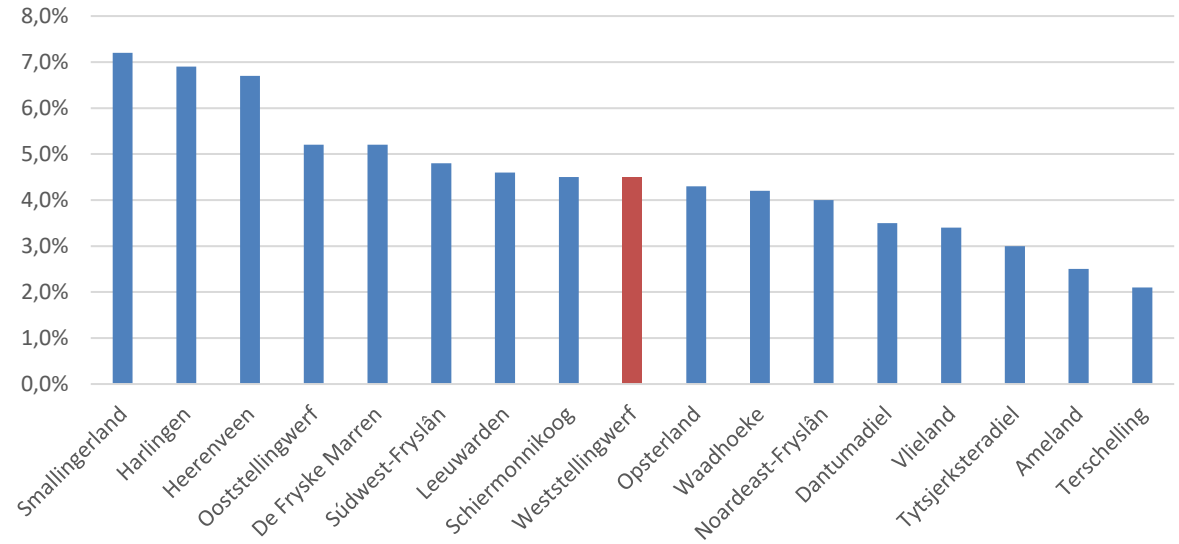
Figuur 24: Aantal exporterende vestigingen gemeente Weststellingwerf

Bron: CBS, 2020

Wanneer we het aandeel exporterende vestigingen in 2019 vergelijken voor verschillende gemeenten in Fryslân (figuur 25), dan zien we dat Weststellingwerf gemiddeld scoort. Het gemiddelde van alle Friese gemeenten in 2019 betrof 4,5%, dit is gelijk aan de waarde van Weststellingwerf.

Figuur 25: Aandeel exporterende vestigingen, 2019

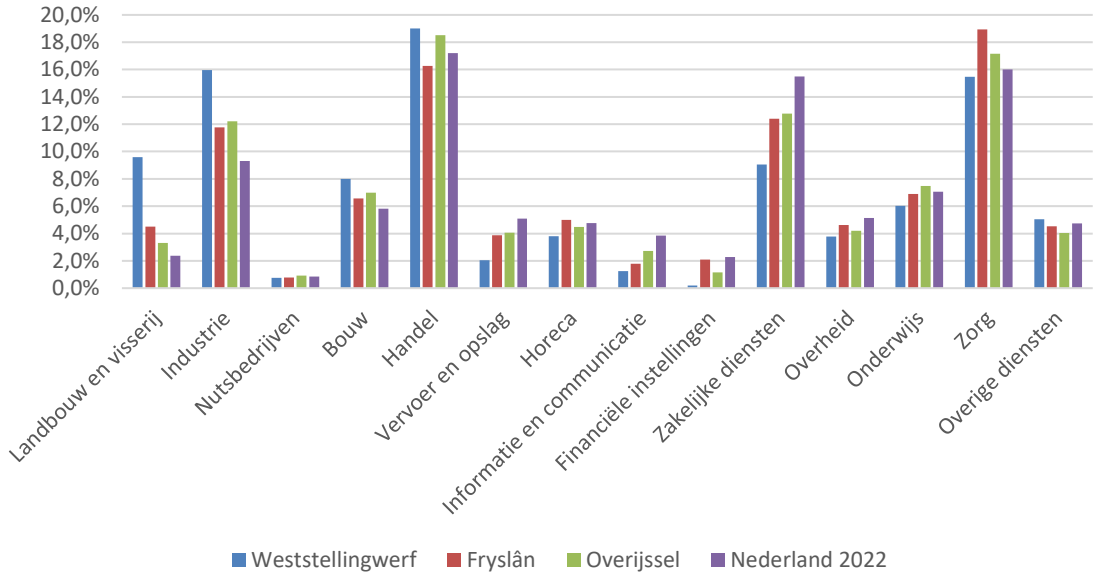
Bron: CBS, 2020

4.5 Sectorstructuur

Gemeente Weststellingwerf kent een oververtegenwoordiging van de landbouw, industrie, bouw, handel en overige diensten

In figuur 26 is de sectorstructuur o.b.v. de werkgelegenheid voor de gemeente Weststellingwerf (2023) vergeleken met de sectorstructuur van Fryslân (2023), Overijssel (2023) en Nederland (2022, meest recente beschikbare data). Uit de figuur valt op te maken dat de sectorstructuur in Weststellingwerf flink verschilt met de sectorstructuur van Nederland en in mindere mate ook met de sectorstructuur van Fryslân en Overijssel. Weststellingwerf kent naar verhouding aanzienlijk meer werkgelegenheid in de sectoren landbouw, industrie, bouw en handel en in mindere mate in de overige diensten. Hier tegenover staat dat Weststellingwerf naar verhouding in andere sectoren een minder werkgelegenheid heeft. Dit geldt met name voor de commerciele diensten zoals vervoer en opslag, informatie en communicatie, financiële instellingen, zakelijke dienstverlening en de overheid. Net als in Fryslân, Overijssel en Nederland is de grootste sector in Weststellingwerf de handel. De tweede sector is de industrie in Weststellingwerf, waar dat in de overige regio's de zorg betreft. De grootste verschillen in positieve zin zijn te zien in de landbouw (+7% t.o.v. Nederland), de industrie (+7%) en de bouw (+2%). De grootste verschillen in negatieve zin, zien we bij de zakelijke dienstverlening (-7%) en vervoer en opslag (-3%).

Figuur 26: sectostructuur o.b.v. werkgelegenheid 2023

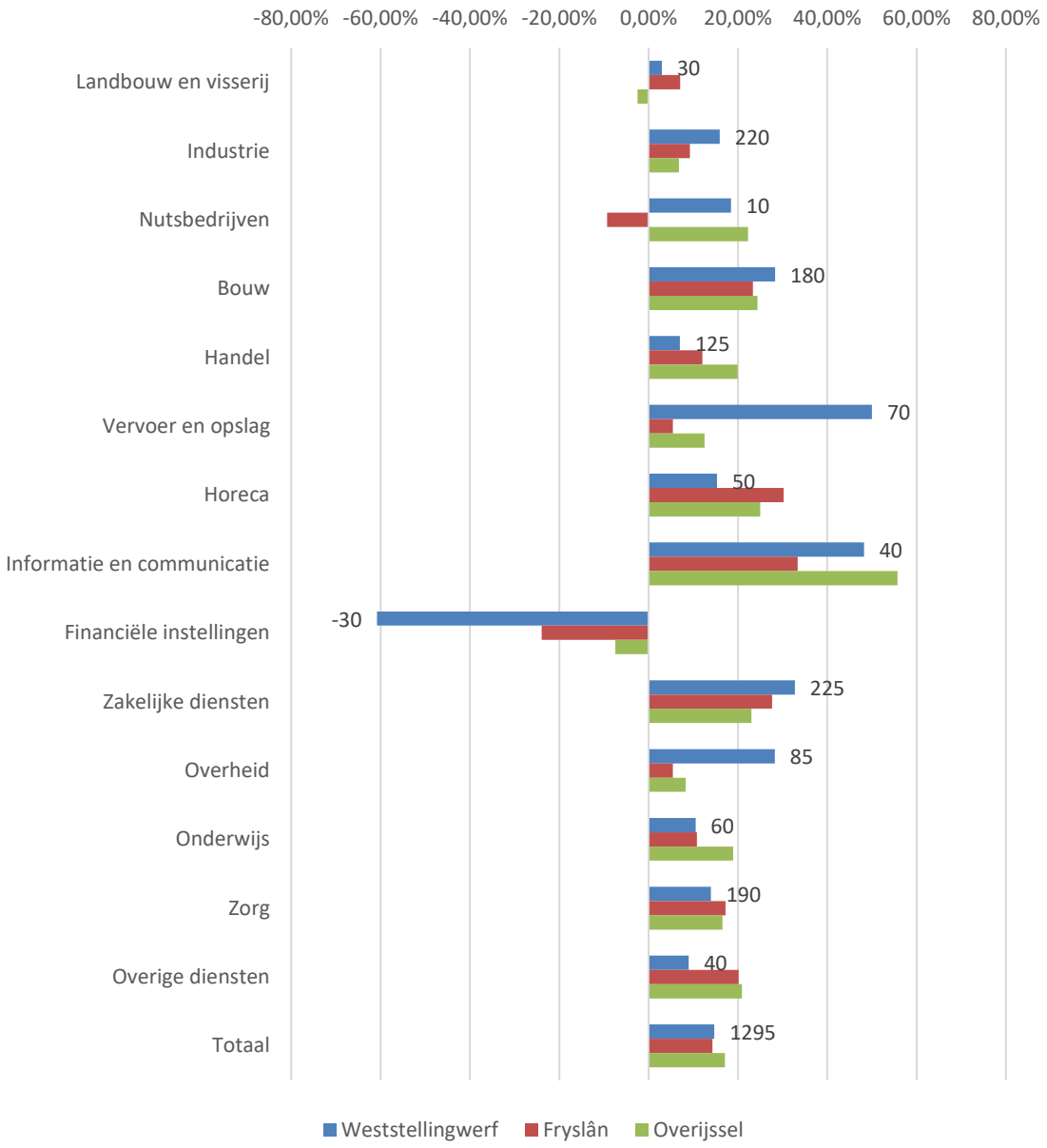

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA, 2023

Langjarige ontwikkeling sectoren

In figuur 27 is de werkgelegenheidsontwikkeling per sector in Weststellingwerf, Fryslân en Overijssel weergegeven over de periode 2013-2023. De zakelijke dienstverlening, industrie en bouw noteerden in deze periode de grootste absolute groei in Weststellingwerf. Wat verder opvalt in de figuur is de relatief harde groei bij vervoer en opslag en de relatief harde daling bij financiële instellingen. In absolute aantallen valt de daling bij financiële instellingen echter mee (-30 banen)

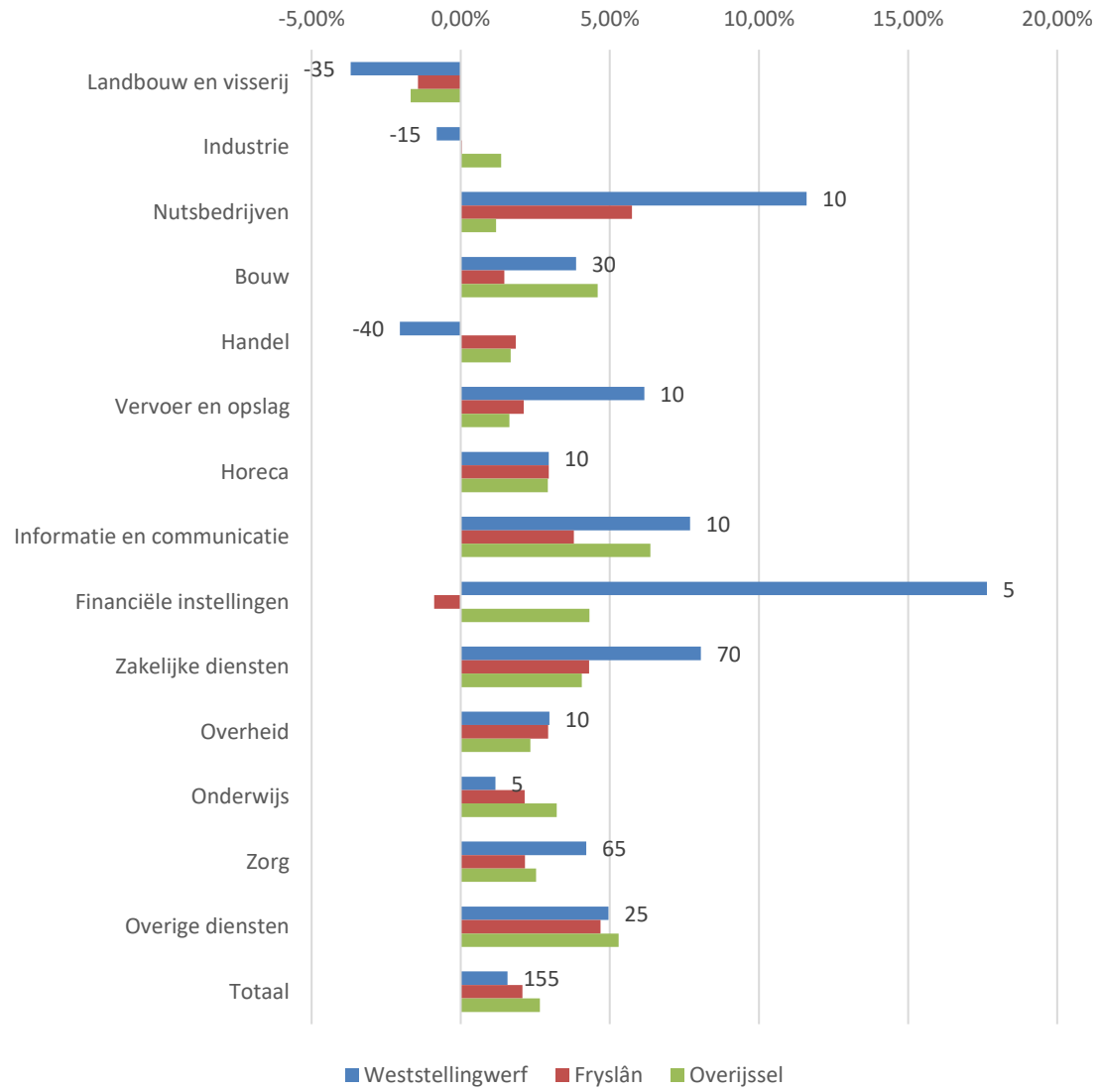
Figuur 27: Ontwikkeling aantal banen per sector (absoluut en relatief) 2013-2023

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024

Het aantal banen in Weststellingwerf is tussen 2022 en 2023 toegenomen
Zoals aangegeven in paragraaf 4.2 is de absolute werkgelegenheid in Weststellingwerf tussen 2022 en 2023 toegenomen met ongeveer 155 banen. In figuur 28 is te zien dat in deze periode alle sectoren, met uitzondering van de landbouw, industrie en handel, een groei hebben doorgemaakt. De grootse absolute groei werd gerealiseerd bij de zakelijke diensten, de zorg en de bouw.

Figuur 28: Ontwikkeling aantal banen per sector (absoluut en relatief) 2022-2023

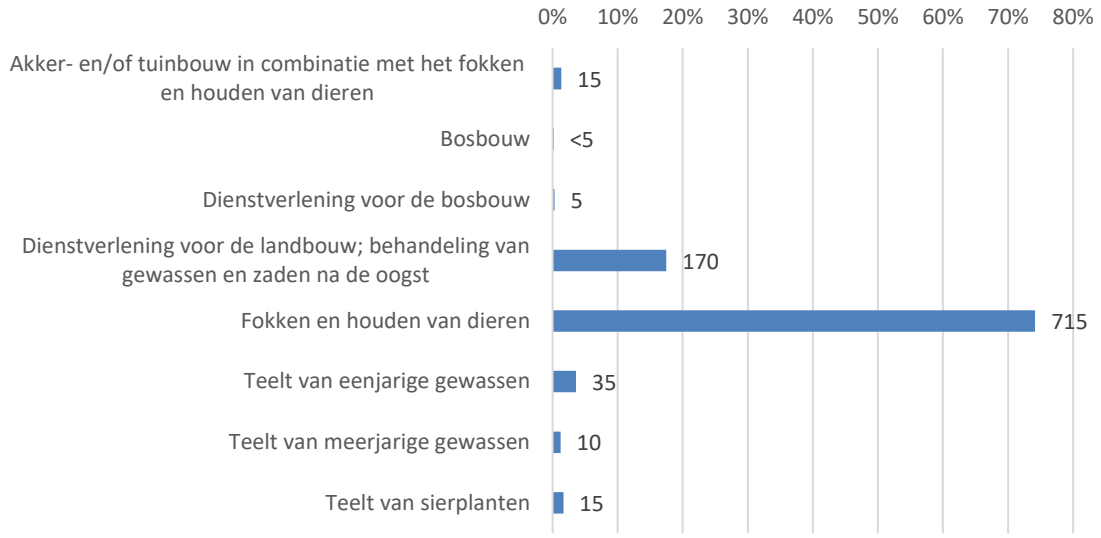
Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024

4.6 Verdieping kernsectoren

Landbouw

In 2023 telt de landbouwsector 970 banen. Dit is 9,6% van de totale werkgelegenheid in de gemeente Weststellingwerf. Zoals te zien in paragraaf 4.4 legt de landbouwsector in Weststellingwerf relatief veel gewicht in de schaal in vergelijking met Nederland (2% van de werkgelegenheid in 2022). In figuur 29 is de werkgelegenheid voor verschillende afdelingen binnen de landbouwsector weergegeven. Hierin valt op dat driekwart van de werkgelegenheid (ca. 715 banen) voor rekening komt van het fokken en houden van dieren, 17% wordt ingevuld door de behandeling van gewassen en zaden na de oogst. Het grootste deel (71%) van de banen m.b.t. het fokken en houden van dieren hebben betrekking op het houden van melkvee (ca. 510 banen).

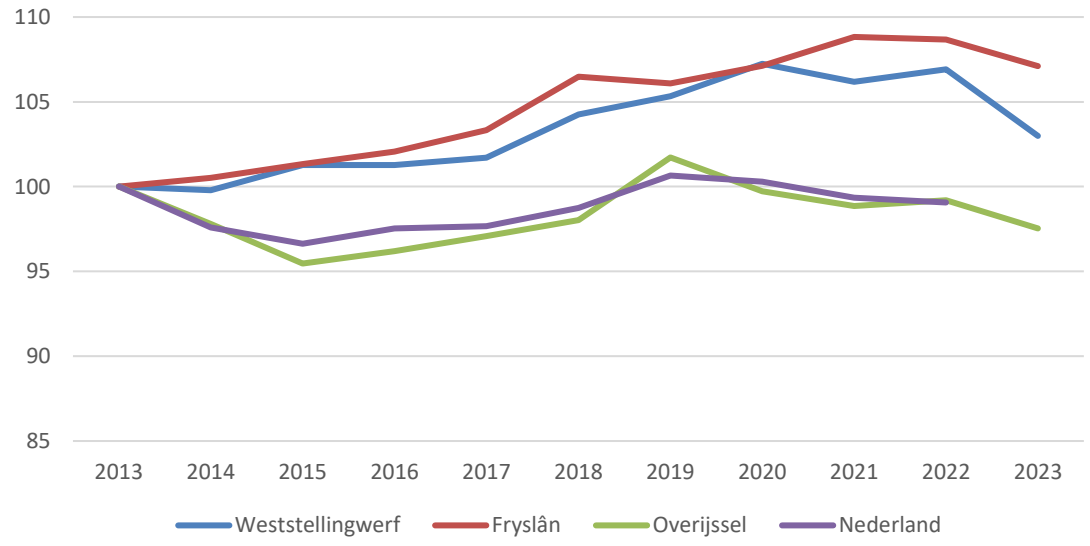
Figuur 29: verdeling van het aantal banen in de landbouw (absoluut en relatief), gemeente Weststellingwerf

Bron: PWR Fryslân, 2024

Sinds 2013 is de landbouwsector in Weststellingwerf harder gegroeid qua werkgelegenheid dan Overijssel en Nederland en lager dan de provincie Fryslân gemiddeld (Figuur 30). Tussen 2022 en 2023 kende Weststellingwerf wel de relatief grootste daling in werkgelegenheid van alles regio's. De daling zat voornamelijk bij het fokken en houden van dieren en de teelt van eenjarige gewassen.

Figuur 30: Geïndexeerde ontwikkeling werkgelegenheid landbouwsector

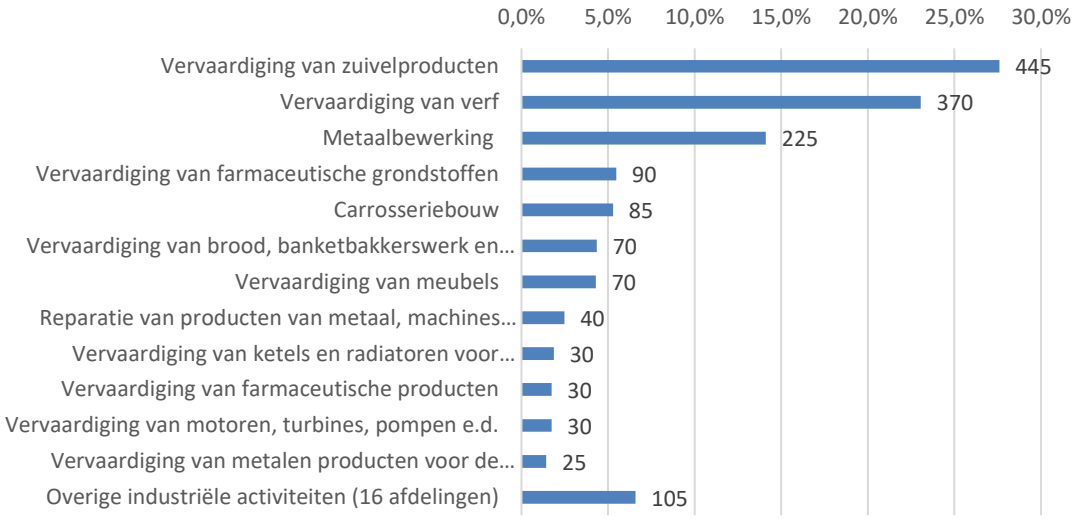

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA, 2023

Industrie

In 2023 telt de industrie 1610 banen. Dit is met 16% van de totale werkgelegenheid de grootste sector in de gemeente Weststellingwerf. Zoals te zien in paragraaf 4.4 is de industrie in Weststellingwerf relatief groot vergelijking met Nederland (9% van de werkgelegenheid in 2022). In figuur 31 is de werkgelegenheid voor verschillende afdelingen binnen de industrie weergegeven. Hierin valt op dat de drie grootste afdelingen in de gemeente het vervaardigen van zuivelproducten, verf en metaalproducten zijn.

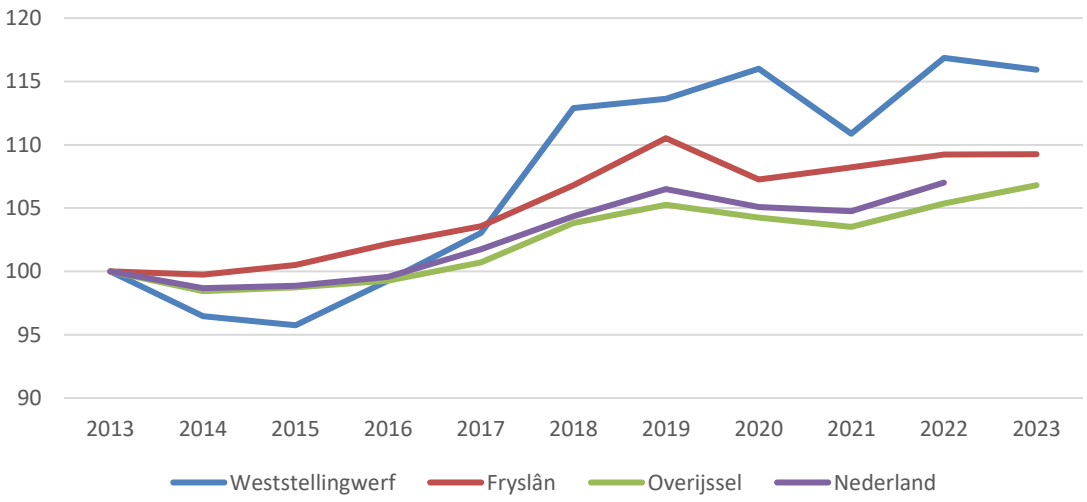
Figuur 31: verdeling van het aantal banen in de landbouw (absoluut en relatief), gemeente Weststellingwerf

Bron: PWR Fryslân, 2024

Sinds 2013 is de werkgelegenheid in de industrie in Weststellingwerf harder gegroeid dan in Fryslân, Overijssel en Nederland (Figuur 32). Tussen 2022 en 2023 kende Weststellingwerf wel een lichte daling (-15 banen) in werkgelegenheid terwijl Fryslân en Overijssel een stijging meemaakten. In de figuur valt verder op dat Weststellingwerf in tegenstelling tot de andere regio's tussen 2020 en 2021 een sterke daling in de werkgelegenheid zag. In 2023 ligt het aantal banen ongeveer weer op het niveau van 2020.

Figuur 32: Geïndexeerde ontwikkeling werkgelegenheid industriële sector

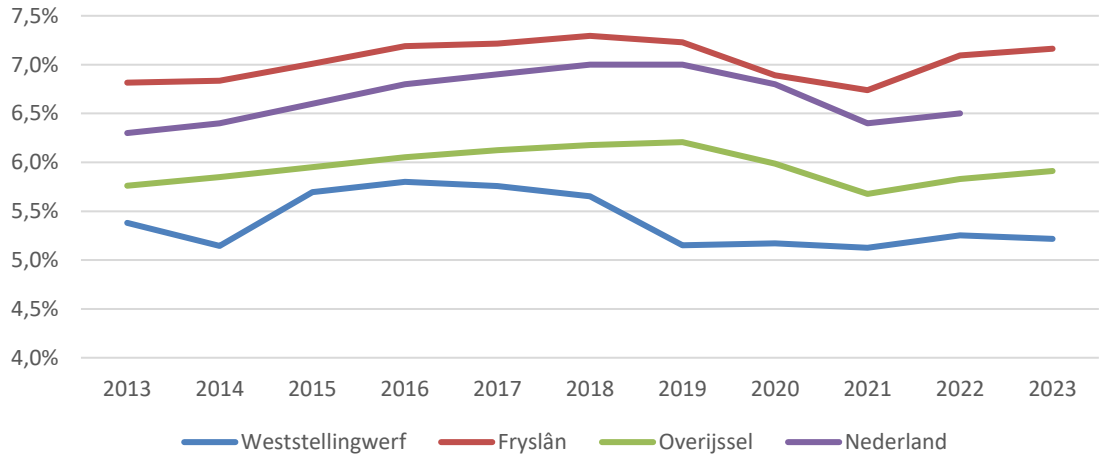

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA, 2023

Recreatie en toerisme

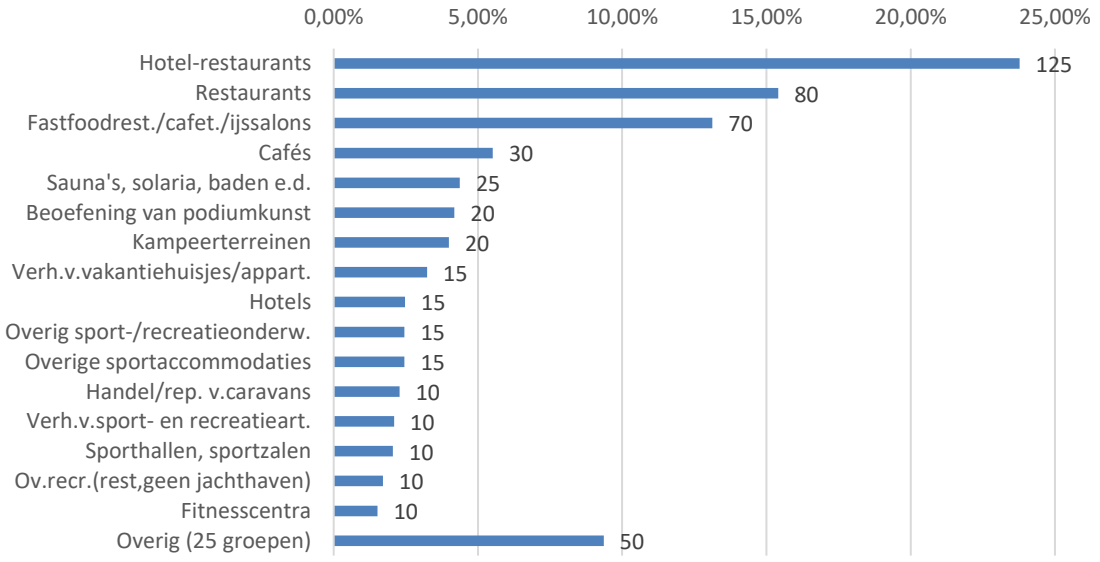
In 2023 telt de R&T-sector 525 banen. Dit is 5,2% van de totale werkgelegenheid in de gemeente Weststellingwerf en 2,2% van de totale R&T-sector in Fryslân. De R&T-sector in Weststellingwerf maakt een kleiner deel uit van de totale werkgelegenheid dan in Fryslân (7,2%), Overijssel (5,8%) en Nederland (6,5% in 2022). Het relatieve belang van de R&T-sector in Weststellingwerf is in 2023 kleiner dan 10 jaar geleden, dit in tegenstelling tot Fryslân, Overijssel en Nederland (figuur 33). Opvallend aan de figuur is dat Weststellingwerf een forse daling zag in 2013 en 2018, waar dit in de overige gebieden niet aan de orde was. De achterliggende getallen wijzen uit dat het hier met name ging om dalingen in de werkgelegenheid van hotel-restaurants. In figuur 34 is de werkgelegenheid voor verschillende afdelingen binnen de R&T-sector weergegeven. Hierin valt op dat de vier grootste afdelingen in de gemeente, samen goed voor 58% van de R&T-sector, horecagelegenheden betreft.

Figuur 33: Aandeel R&T-sector in totale werkgelegenheid

Bron: PWR Fryslân, 2024; BIRO, 2024; LISA,2023

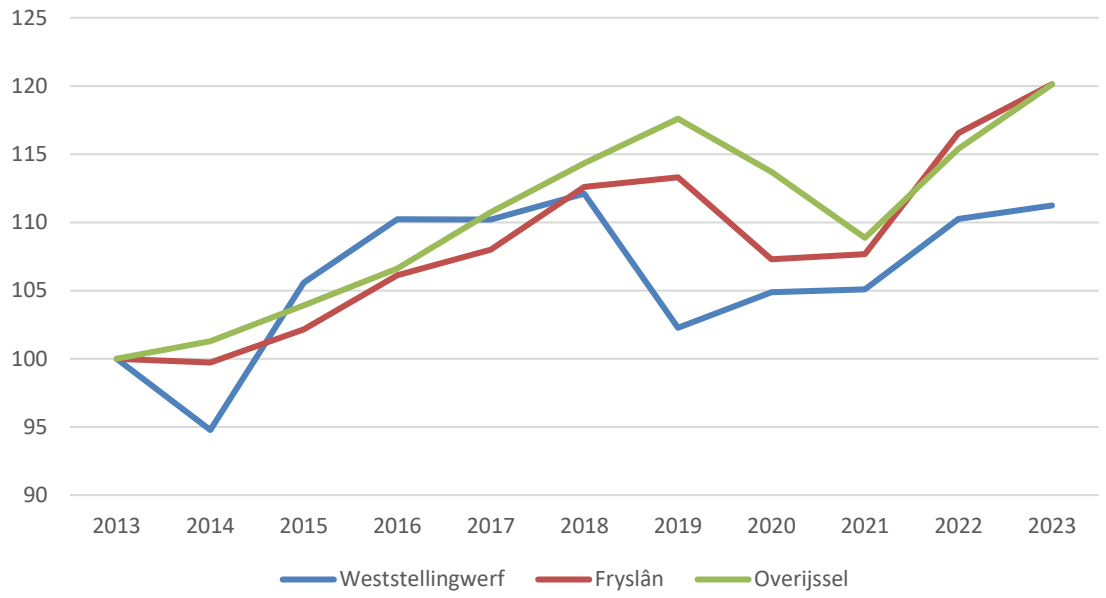
Figuur 34: verdeling van het aantal banen in de R&T-sector (absoluut en relatief), gemeente Weststellingwerf

Bron: PWR Fryslân, 2024

Sinds 2013 is de R&T-sector in Weststellingwerf minder gegroeid qua werkgelegenheid dan Fryslân, Overijssel (figuur 35). Tussen 2013 en 2023 kende Weststellingwerf een groei van 11% tegenover 20% in Fryslân en Overijssel. Zoals hierboven benoemd daalde de werkgelegenheid relatief flink in 2013 en 2018 in Weststellingwerf vanwege een daling bij de hotel-restaurants, en in mindere mate andere horecagelegenheden. Opvallend is dat Weststellingwerf, in tegenstelling tot Overijssel en Fryslân, een groei kende in de jaren van de coronapandemie. Ook tussen 2019 en 2020 verdwenen er relatief veel banen bij hotel-restaurants, maar dit werd gecompenseerd met een groei in werkgelegenheid bij de verhuur van vakantiehuisjes en restaurants. De groei in de jaren daarna zijn vooral afkomstig van het weer aantrekken van de werkgelegenheid bij hotel-restaurants.

Figuur 35: Ontwikkeling werkgelegenheid R&T-sector

Bron: PWR Fryslân, 2024, BIRO, 2024

Bijlage 1: Scores BWI en per dimensie voor de veertig regio's

Regio	BWI index	Subjectief welzijn	Veiligheid	Persoonlijke ontwikkeling	Huisvesting	Milieu	Gezondheid	Inkomen	Baanzekerheid	Werk-privébalans	Sociale contacten	Maatschappelijke betrokkenheid
Zuidwest-Overijssel	0,65	0,69	0,93	0,51	0,64	0,54	0,62	0,65	0,60	0,94	0,45	0,47
Het Gooi en Vechtstreek	0,64	0,59	0,88	0,55	0,61	0,53	0,64	0,91	0,59	0,78	0,44	0,45
Alkmaar en omgeving	0,64	0,66	0,86	0,52	0,66	0,54	0,66	0,74	0,60	0,78	0,47	0,42
Veluwe	0,63	0,66	0,92	0,50	0,68	0,53	0,64	0,69	0,61	0,75	0,45	0,44
Noord-Overijssel	0,63	0,66	0,89	0,49	0,68	0,55	0,63	0,66	0,61	0,77	0,45	0,49
Oost-Zuid-Holland	0,63	0,66	0,88	0,51	0,64	0,52	0,67	0,75	0,60	0,75	0,46	0,44
Achterhoek	0,63	0,65	0,91	0,48	0,68	0,54	0,62	0,67	0,61	0,77	0,47	0,46
Kop van Noord-Holland	0,63	0,68	0,90	0,48	0,69	0,55	0,62	0,68	0,61	0,75	0,46	0,42
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	0,63	0,67	0,92	0,53	0,52	0,52	0,65	0,74	0,60	0,78	0,46	0,43
Overig Zeeland	0,63	0,66	0,93	0,49	0,67	0,54	0,65	0,67	0,60	0,76	0,45	0,39
Zuidwest-Drenthe	0,63	0,68	0,97	0,50	0,54	0,56	0,63	0,65	0,61	0,77	0,45	0,46
Zuidoost-Friesland	0,63	0,67	0,94	0,47	0,67	0,56	0,63	0,62	0,59	0,76	0,45	0,44
Twente	0,63	0,66	0,90	0,49	0,70	0,54	0,61	0,62	0,59	0,80	0,49	0,41
Agglomeratie Haarlem	0,63	0,63	0,86	0,55	0,45	0,53	0,62	0,85	0,59	0,83	0,47	0,46
Utrecht	0,63	0,65	0,89	0,56	0,56	0,52	0,64	0,76	0,59	0,73	0,45	0,48
Zuidwest-Friesland	0,62	0,64	0,94	0,48	0,63	0,57	0,64	0,64	0,60	0,76	0,45	0,45
Noord-Friesland	0,62	0,69	0,93	0,48	0,63	0,56	0,61	0,56	0,58	0,78	0,47	0,44
Noord-Drenthe	0,62	0,66	0,82	0,53	0,59	0,56	0,62	0,68	0,61	0,79	0,42	0,45
Noordoost-Noord-Brabant	0,62	0,64	0,87	0,51	0,61	0,51	0,62	0,74	0,61	0,73	0,48	0,41
IJmond	0,62	0,67	0,87	0,50	0,56	0,52	0,64	0,72	0,60	0,75	0,47	0,41
Noord-Limburg	0,62	0,64	0,91	0,47	0,67	0,52	0,64	0,65	0,61	0,78	0,46	0,36
Midden-Limburg	0,61	0,63	0,95	0,47	0,61	0,51	0,63	0,67	0,60	0,77	0,46	0,35
Zuidwest-Gelderland	0,61	0,65	0,93	0,47	0,67	0,52	0,62	0,73	0,61	0,64	0,45	0,38
Zuidoost-Drenthe	0,61	0,66	0,93	0,43	0,65	0,56	0,59	0,59	0,59	0,80	0,49	0,37
Flevoland	0,61	0,69	0,86	0,49	0,63	0,55	0,64	0,67	0,57	0,73	0,46	0,35
Zuidoost-Noord-Brabant	0,61	0,64	0,89	0,51	0,61	0,51	0,63	0,70	0,60	0,72	0,44	0,41
Zeeuwsch-Vlaanderen	0,61	0,66	0,92	0,42	0,64	0,55	0,64	0,65	0,60	0,70	0,49	0,36
West-Noord-Brabant	0,61	0,66	0,84	0,48	0,63	0,53	0,61	0,68	0,60	0,75	0,46	0,35
Midden-Noord-Brabant	0,61	0,65	0,90	0,50	0,55	0,52	0,60	0,65	0,61	0,77	0,44	0,41
Arnhem/Nijmegen	0,60	0,63	0,85	0,54	0,51	0,52	0,61	0,62	0,58	0,80	0,45	0,41
Zuidoost-Zuid-Holland	0,59	0,66	0,86	0,47	0,50	0,52	0,63	0,69	0,59	0,70	0,47	0,36
Oost-Groningen	0,59	0,65	0,96	0,44	0,56	0,56	0,57	0,54	0,59	0,80	0,46	0,26
Delft en Westland	0,59	0,65	0,90	0,52	0,38	0,52	0,67	0,64	0,58	0,67	0,45	0,44
Overig Groningen	0,59	0,59	0,82	0,54	0,55	0,56	0,60	0,52	0,55	0,81	0,43	0,45
Zaanstreek	0,58	0,69	0,87	0,46	0,31	0,52	0,62	0,64	0,57	0,77	0,43	0,37
Groot-Amsterdam	0,58	0,58	0,80	0,55	0,35	0,52	0,63	0,75	0,54	0,70	0,46	0,41
Zuid-Limburg	0,57	0,61	0,83	0,48	0,48	0,52	0,59	0,58	0,59	0,78	0,45	0,29
Groot-Rijnmond	0,56	0,60	0,81	0,47	0,34	0,52	0,60	0,65	0,54	0,72	0,46	0,32
Agglomeratie 's-Gravenhage	0,56	0,60	0,76	0,49	0,31	0,51	0,62	0,68	0,54	0,70	0,44	0,35
Delfzijl en omgeving	0,55	0,66	0,85	0,42	0,25	0,57	0,57	0,55	0,58	0,73	0,45	0,38
Nederland	0,60	0,64	0,87	0,50	0,54	0,54	0,61	0,68	0,58	0,75	0,46	0,40

Belangrijke vraagstukken schreeuwen om werkende oplossingen.

> Wij ontwikkelen ze.

Contactpersoon:

Maaike Swart
T +31 6-29413728

KplusV
T +31 50-3604433 info@kplusv.nl www.kplusv.nl

Amsterdam • Arnhem • Rotterdam • Groningen

Certified B Corporation

Verschil zien, verschil maken